

"מניתוח מזבחות אל הציונות"

ביטאון מפ"ם בשפה הפולנית אוד נובה

(*Od Nowa*), 1958–1965

אלז'ביטה קוסווסקה

לשנות את שם משפחתו. במסגרת הניסיון ליצור מדינה חד-לאומית, המליצו הקומוניסטים לנציגי המיעוט היהודי במנגנון השלטוני לשנות את שמות המשפחה. מאחר שרצה לשמור על המסורת המשפחתית החליט על שינוי מזערי בשמו: מאיסרליש לאיסרלס. לעומת זאת שינה את שמו הפרטי, ישראל, שלא הותר ספק בקשר ליהדותו, לאיגנצי. בארץ לא נכנע לאופנת עברות השמות ולא חזר על הטעות – בעיניו – של שינוי שמות ודבק בשם המשפחה איסרלס.

הבית הפתוח והסובלנות של הוריו היו מרחיקי לכת. לאחר סיום בית הספר היסודי הוחלט לרשום אותו לגימנסיה הקלאסית הקתולית ע"ש וינצנטי פול בטרנפול.³ הנימוק המכריע היה לימודי לטינית ויוונית, אך החלטה כזאת הייתה כרוכה בקבלת המנהגים הקתוליים. איסרלס סיפר כי בבוקר הוא היה אומר את התפילה בלטינית ואחרי הצהריים בפולנית.⁴ לא ברור אם סיים את לימודיו בגימנסיה זו, שכן במסמכים שהוגשו למשרד המשפטים לאחר המלחמה לא כתב את שם בית הספר התיכון שאותו סיים. לעומת זאת בעמודה "רדיפות הסְנֵצְיָה",⁵ הוא כתב שנעצר בשל פעילותו בתנועה הקומוניסטית, לא נשפט אך סולק מבית הספר.⁶ ידוע כי סיים את לימודיו התיכוניים בשנת 1933 והחל ללמוד בבית הספר למשפטים באוניברסיטה ע"ש יאן קזימיר בלבוב.

כמקובל בדורו, הוא בחר בדרכו הפוליטית בגיל מוקדם למדי. עוד בעת לימודיו בבית הספר התיכון הוא היה מעורב בפעילות קומוניסטית. בבחירתו זו הוא התרחק מן האפשרות האחרת שהייתה מקובלת אף היא בשיח הנוער היהודי באותה תקופה – ציונות ותנועת השומר הצעיר.⁷ אמנם התנועה אימצה בשנות העשרים גם סיסמאות מרקסיסטיות, אבל עקב התבוללותו וההקצנה בדעותיו הוא פעל בארגונים קומוניסטיים.⁸ בארגונים אלה הוא היה מעורב בפעילות סיוע לסטודנטים דלי אמצעים ובוועד נגד "גטו הספסלים" (דחיקתם של בני מיעוטים, בעיקר יהודים, למקומות ישיבה נפרדים באולמות האוניברסיטאות). אופי הפעילות הזאת יכול להצביע אולי על מוטיב נוסף בבחירתו בתנועה הקומוניסטית דווקא. משפחת איסרליש לא הייתה אמידה. האב, מנהל חשבונות, לא עבד משנת 1926 בגלל מחלה ואת המשפחה פרנסו שתי הבנות הבוגרות, אנה ולולה. אנה הייתה מורה ולולה – פקידה. "היה לי אז קשה מבחינה חומרית, ממש התיישרתי", נזכר איסרלס בתקופה זו

"עליית גומוולקה" בשנים 1955-1960 הייתה בעלת אופי שמאלי מובהק.¹ רוב העולים היו פעילים פוליטיים והגדירו עצמם "פולנים". חלקם דחו את הציונות וכחלופה אידאית הציבו את הקומוניזם. לדעתם נתן הקומוניזם סיכוי טוב יותר להתבוללות, שהייתה משאת נפשם של רבים. המעמד של עולה חדש מפולין, אף שהיה טוב ממעמדם של בני קבוצות אתניות או עדות אחרות, לא די היה בו לתת הרגשת "בית", והחשבון הפתוח עם העבר ועם מצוקות היום-יום הוליד את הצורך בעיתונות שתיוחד לקבוצה זו. עורך אוד נובה טען בזכות הקמת ביטאון בשפה הפולנית:

רצינו שהעלייה שלנו תדבר בקולה שלה, קול חוויתה. קודם כול – להשתחרר מן האווירה של אנשי "לשעבר", אווירת "חיים על המזוודות", לא להיות זר, להיות בבית. קודם כול – לא להתכחש לעבר שלנו, לא לבקש מחילה כמו פושט רגל "על טעויות העבר", לא לעטות צבעי הסוואה כמו זיקית. כלומר – מאבק עם תחושת נסיגה מעמדיה, מאבק בהשפלה אינטלקטואלית שהיא כמעט בלתי נמנעת במגעים עם שפה זרה, עם תרבות זרה, עם שטחי מחיה חדשים. כלומר – מאבק להכרה בבחירה המודעת בישראל ובזכותנו למחשבות משלנו, להערכות משלנו ולשויון זכויות מוסרי ביצירה המשותפת של המציאות שלנו.²

איגנצ'יישראל איסרלס הגה ויזם את הוצאת העיתון. קורות החיים של עורך אוד נובה מתכתבים לא רק עם נסיבות הקמת הביטאון; הם השפיעו גם על תוכנו של השבועון הישראלי.

ישראל איסרלס (איסרליש)

ישראל איסרליש (1912-2009) נולד בטרנפול למשפחה יהודית מתבוללת. אמו, נטליה (נטי) לבית בנדלר, אהבה את התרבות הפולנית. אתה ועם שתי אחיותיו הגדולות, אנה ולולה, הוא דיבר פולנית בלבד. עם אביו ליאון (לייב) הוא דיבר בדרך כלל באידיש. משפחת אביו מתייחסת אל הרמ"א, הרב משה איסרליש בן המאה השש-עשרה. איסרלס הדגיש את ייחוסו זה ואף סיפר שהוא קרוי על שם אביו של הרמ"א, ישראל איסרליש. הוא שמר על שמו בעת שהותו בברית המועצות בתקופת המלחמה. לאחר המלחמה, בפולין, בהיותו עובד משרד המשפטים, נכנע, גם אם באי רצון, להצמם של הקומוניסטים

לבדיקת עברם של מי שהיו שופטים לפני המלחמה, כדי להבטיח שאין ביניהם "אלמנטים עוינים ומזיקים". על עבודת הוועדה פיקח אישית שר המשפטים דאז, הנריק שבונטקובסקי. באוקטובר 1949 החל איסרלס את עבודתו במשרד במחלקת כוח אדם והכשרת עובדים במקצועות המשפט.¹⁷ באותה תקופה היה גם לקטור של הוועד המרכזי של מפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת וחבר ועד המפלגה במשרד המשפטים. במשרד צורף לרשימת המתמחים בעריכת דין, אך שוחרר מחובת ההתמחות בידי שר המשפטים.¹⁸ מיד לאחר מכן התמנה לשופט בבית הדין לערעורים בוורשה ובבית המשפט המחוזי בוורשה. כעבור זמן קצר מונה לממלא מקום שופט בית המשפט העליון של הלשכה הפלילית.¹⁹ בשני בתי המשפט האחרונים הוא הועסק במה שנקרא "החטיבה החשאית".²⁰ איגנצי איסרלס שפט בחטיבה החשאית של בית המשפט העליון במשך שלוש שנים.²¹ בין היתר הוא דן בעונש מוות שנגזר על ברוניסלב קיינצקי, אשר השתתף בקרבות נגד הנאצים ובמרד ורשה. איסרלס ישב בדין גם בדיונים שבהם חלקו השופטים על ההוראה הפוליטית של השלטון, שנהג באותה תקופה להתערב בהליך השיפוט. כזה היה משפטו של קיטאן רצ'ינסקי, ראש מנזר יסנה גורה, שזופה בניגוד להוראות המפלגה. ההאשמה ב"גרימת נזק פוליטי" דבקה באיסרלס ובשופטים האחרים באותו משפט, וכולם סולקו מכס השיפוט בבית המשפט העליון בפברואר 1953. "בשביל אשתי השיפוט שלי במשפטו של ראש מנזר יסנה גורה, קיטאן רצ'ינסקי, היה חוויה טראומטית. היא חששה שלאחר זיכוי יעצרו אותי", ציין איסרלס.²² החשש היה גדול במיוחד לאור העובדה שהמשפט נערך בתקופת המשפטים של רופאי הקרמלין.

קשריו של איסרלס עם המנגנון המפלגתי ועם הקומוניזם התרופפו. הוא הבין את מקסם השווא, את האמת על מהות השיטה שבהנהגתה השתתף הוא עצמו, השיטה השואפת לטוטליות ומשתמשת בכלים אידאולוגיים לטיפול באוכלוסייה חסרת מפלט.²³ הוא הבין שנוצרת מפלצת והחל לחשוש: "חששתי שימצאו איזה כתם מלפני המלחמה, איזו סטייה מן הקומוניזם, מן הקו המפלגתי. כולם היו מבוהלים בגלל הקריירה, לא היה קל לנגן לפי החליל של מוסקוה".²⁴ משהגיעו ממוסקבה הגילויים על נאומו של חרושצ'וב בוועידת המפלגה בשנת 1956, החלה אמונתו של איסרלס בקומוניזם להתפורר. העימות בין האידאולוגיה לבין המציאות גרם לו לפקפק ב"עולם הקדמה והמחר". איגנצי איסרלס, כמו אנשי האינטליגנציה של אותה תקופה שנשבו בחזיון השווא של האוטופיה הקומוניסטית, חיפש קדמה, בריחה מאנכרוניזמים,²⁵ ונפל כמו כולם למלכודת שבין "שחרור לשעבוד", כאשר "המסורת [...] והאתוס של המאמינים באוטופיה זו נרמסו והתממשו בעת ובעונה אחת".²⁶ נסיבות פוליטיות אלה, יחד עם חוויית עבודתו במנגנון השלטוני ובכלל זה בתכניות הדיכוי שלו, וכתוצאה מכך הספק באשר לקיומה של "דרך פולנית לקומוניזם", הביאו את איסרלס לעזוב את פולין. "בארץ חיפשתי את ה'בית' הקרוב ביותר מבחינה אידאולוגית, אך לא רציתי להצטרף לשום ממסד, כבר לא רציתי להיות חבר מפלגה", אמר.²⁷ אלא שהמפלגות הכתיבו את המציאות הישראלית בשנות החמישים. תהליך הקליטה של העולים החדשים נשלט בידי המפלגות וקשה היה להיות "חסר בית" אידאולוגי. המשמעות הייתה עלולה להיות חוסר בית אמתי – ללא דירה וללא עבודה. גם ההצטרפות למפלגה הקומוניסטית הישראלית לא יכולה הייתה לפתור את הבעיה. מפלגה זו הייתה תחת פיקוח של שירותי המודיעין וגונתה בידי הציבור. הביקורת על חברי

ישראל איסרלס (אוסף אריה איסרלס)

בחייו. את הפתרון ל"בעיה היהודית", שהייתה סבוכה וכרוכה ביחסי חברה מורכבים, בעוני, במדיניות הרפובליקה הפולנית השנייה (שקמה לא מכבר), הוא חיפש בקומוניזם.

בשנת 1937 הוא סיים את לימודיו בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת יאן קזימיר בלבוב. זמן קצר לפני המלחמה הוא שב לטרנופול וכאשר נכנס הצבא האדום לפולין הוא שיתף עמו פעולה. תחילה קיבל על עצמו את ניהול בית התרבות ואחר כך היה מנהל מחלקת כוח אדם והדרכה במחלקה האזורית לאמנות שליד ועד השחרור האזרחי. הוא שיתף פעולה עם הסובייטים עד כניסת הצבא הגרמני לטרנופול, ואז נמלט לברית המועצות: תחילה לאוקראינה, על גדות הוולגה, ואחר כך הגיע ברכבת לקזחסטאן ולאוזבקיסטאן. משפחתו נשארה בעיירה ונספתה.

בתקופת המלחמה, למעט תשעה חודשי שירות בצבא האדום ב-1941-1942, בגדוד 321 של חטיבת הפרשים מס' 72 (באזור הגבול עם אפגניסטאן), הוא חי ברפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית אוזבקיסטאן בערים לנינסק ואנדיז'אן. בלנינסק הוא לימד גרמנית בבית ספר תיכון.⁹ "לא התלהבתי מסוסים", אמר איסרלס, ולכן עסק בצבא בעיקר בעריכת עיתון הקיר של הגדוד. ביוני 1942 הוא שוחרר מן הצבא ושב ללנינסק. מיד כשלמדו "החברים ממוסקוה, המאפיה הקומוניסטית מלפני המלחמה, שאני במחוז אנדיז'אן",¹⁰ הוא נזכר, מינו אותו (בשנת 1944) לתפקיד המזכיר האזורי האחראי של הנהלת ארגון הפטריוטים הפולנים (ZPP)¹¹ בלנינסק, וב-1945 לתפקיד זה במחוז.¹² הוא עסק בעיקר בעבודה תרבותית וחינוכית וערך את ביטאון המחוז. במאי 1946 שב לפולין יחד עם אשתו גיזלה,¹³ בראש קבוצת חוזרים מן המזרח. ב-1944, עוד בהיותו בברית המועצות, ביקש איסרלס להצטרף למפלגת הפועלים הפולנית ואחר כך היה חבר גם במפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת.¹⁴

במאי 1946 החל לעבוד בתפקיד היועץ המשפטי במשרד המחוזי לשלום הציבור בעיר שצ'צ'ין,¹⁵ אך כעבור שנה, כאשר מחלקת כוח האדם במשרד זה הציעה לו את תפקיד ראש מחלקת התפעול, החליט להתפטר.¹⁶ בפגישה עם לשק לרנל, חבר מימיו בברית המועצות, קיבל הצעת עבודה. לרנל היה המזכיר הראשון לענייני ארגון בסניף מפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת (PZPR) במשרד המשפטים וחבר הוועדה

על דוקטרינה. כך השתלב איסרלס בצורה חלקה בחברה הישראלית בלי לאבד מן המעמד המקצועי, ומיד עם בואו החל גם ללמוד לקבלת רישיון ישראלי לעריכת דין.³⁶ מכל מקום, הוא לא חווה את החוויות הכואבות – החומרית ועוד יותר מזה המנטלית – של עולה חדש. מעורבותו במנגנון הקומוניסטי לא פגעה בהשתלבותו במפ"ם. מאיר יערי ראה בחיוב את השתתפות חברי השומר הצעיר בשלטון בפולין העממית. ישראל ברזילי ציין: "יחסי המפלגה שלנו עם הנהגת פולין החדשה היו מצוינים".³⁷ למרות האירועים בשנות החמישים בברית המועצות נשארו בין חברי מפ"ם אוהדים רבים של הסדר הקומוניסטי.

הקרב על הנפש

משנת 1955 הייתה מפ"ם חלק מן הקואליציה השלטת ולא סבלה עוד מן הניכור החברתי שהיה מנת חלקה בתקופה שבה המרקסיזם והאדהה לברית המועצות היו מכשלה פוליטית. עם זאת לא הייתה למפלגה די עוצמה כדי להתחרות במפא"י על נפשם של העולים החדשים שבאו מפולין במחצית השנייה של שנות החמישים. אלה לא ראו יתרון מיוחד בחיי קיבוץ – הקלף החזק של מפ"ם – והעדיפו את חיי העיר.³⁸ פעילי מפ"ם, אשר ידעו על המטען האידאולוגי של "עליית גומולקה" וכן שאין ביכולתם לסייע לעולים, פנו לאמצעים אשר הבטיחו שמירת קשר עם העולים. "כל מפלגה הציעה את הפלטפורמה שלה, וגם מפ"ם רצתה לתפוס אותם באמצעות עיתון", זוכר איסרלס. חבר מפ"ם אחר (רגה) הסביר בישיבת מזכירות המפלגה שהמטרה היא "שההערכה הזאת, האדהה, תיתרגם להצבעה בעד המפלגה שלנו".³⁹ מאיר יערי הציע בישיבת מזכירות המפלגה ב-8 ביולי 1957 להוציא לאור ביטאון בשפה הפולנית, מפני שמספר לא מבוטל של עולים חדשים מפולין אינם יודעים עברית, ויש לשמר את דעותיהם ואת אהדתם למפ"ם. חברי המפלגה אימצו את הרעיון ואף ראו בהוצאה לאור של עיתון משימה דחופה.⁴⁰

יצירת עיתון פולני הייתה חלק מתכנית רחבה יותר – חיזוק מגזר העיתונות בשפות זרות. באותו זמן הוחלט גם על הוצאה לאור של עיתונים בשפות אידיש, הונגרית, צרפתית וערבית. היה עוד נימוק בהחלטה ליצור עיתון לעולים מפולין: זו הייתה צריכה להיות תשובה לפעילותה של המפלגה המתחרה, אחדות העבודה פועלי ציון, שהייתה עד זמן לא רב לפני כן שותפה פוליטית, ורצתה, בדומה למפ"ם, למשוך אליה קבוצה גדולה ככל האפשר מעולי פולין. בעיקר חששו במפ"ם מהשפעתו של מנהיג המפלגה, יעקב זרובבל, על עולי פולין. נוסף על כך, מפלגה שתמכה בעבר בברית המועצות יכולה הייתה להצטייר בעיני העולים מפולין כמפלגת שמאל, לעורר בהם געגועים ולמשוך רבים מהם.⁴¹ אף שהמתחרה הגדולה של מפ"ם הייתה צריכה להיות מפא"י, לא ההבדל בין המפלגות הוא שהכריע במאבק על הצטרפותם של חברי מפלגה חדשים. הדמיון היה מסוכן יותר. ולכן מן הצד השני של המפה הפוליטית, משמאל למפ"ם, התחרתה על לבם של העולים מק"י הקומוניסטית. התחרות החריפה ביותר ניטשה על אהדתה של האינטליגנציה שעלתה מפולין, ולכן הפקדת המשימה של הקמת **אוד נובה** בידי ישראל איסרלס הייתה נכונה למפ"ם והתאימה התאמה מושלמת לאינטרסים של שני הצדדים. על פי דיווחי השירותים המיוחדים של פולין, תפקיד העורך הראשי הותאם לו במיוחד.⁴² עוד קודם לכן שקלו מנהיגי המפלגה להוציא לאור עיתון בשפה הפולנית, אך חוץ מהדפסת כרוזים מפעם לפעם לא קרם רעיון זה

מפלגות קומוניסטיות בדמוקרטיה העממית תרמה גם היא לנידויה החברתי של מפלגה זו. הצירות הפולנית בתל אביב דיווחה: "הפופולריות של המפלגה הקומוניסטית יורדת והשפעתה אינה רבה. חברי המפלגה נתפסים כמרגלים ומחבלים, כאשר העיתונות והרדיו מאוששים את התפיסה הזו".²⁸ משמעות ההשתייכות למפלגה הקומוניסטית הייתה פעילות בשוליים הפוליטיים, ובין השאר דחה איסרלס אפשרות כזאת גם מסיבה זו:

התנגדתי לסובייטיזציה בישראל, לא הצטרפתי למפלגה הקומוניסטית, הייתה לי התנגדות לכך. לא רציתי מפלגה המכורה במאה אחוזים לברית המועצות. רציתי נשימה אידאולוגיה. כל אימת שרציתי לבנות משטר חדש, לא הצלחתי אני, ולא הצליחו אחרים. אנשים לא רוצים להיות שווים, אנשים רוצים להיות שונים, רוצים חירות, רוצים התפתחות חופשית. עשיתי מהפכות בפולין – זה לא צלח והחלטתי לא לעשות כבר מהפכות, כי אני לא מתאים לזה.²⁹

לא רק שהוא לא הצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית, אלא אף התנגד לה בפומבי. מפ"ם הייתה המפלגה שלדעתו צריכים היו לחבור עולי פולין בעלי השקפות שמאלניות. אמונתו בדרך הפולנית לקומוניזם, חלומותיהם של מנהיגי מפ"ם על הגרסה הישראלית של דרך זו, ההתנסות בסטליניזם ואחר כך האכזבה מסטלין, הביאו הן את איסרלס והן את מפ"ם למסקנה פשוטה: שמאל – כן, קומוניזם – לא.³⁰ מסיבה זו המקלט הפוליטי של איסרלס בישראל הייתה מפ"ם. גורם נוסף שהשפיע על בחירתו במפלגה זו היה העובדה שהסביבה הפוליטית של מפ"ם, ובעיקר מנהיגותה, הייתה מורכבת מיהודים יוצאי פולין, בעיקר מקרב חברי השומר הצעיר שהייתה תנועת נוער פעילה בפולין וסביבה טבעית לגיוס חברים למפלגה.³¹

מרק גפן, עיתונאי על המשמר ולאחר מכן עורכו, נמנה עם חבריו הקרובים של איסרלס. גפן, כמו איסרלס, היה בעת המלחמה בברית המועצות.³² ההיכרות עם גפן הביאה להיכרות עם שני מנהיגי מפ"ם, מאיר יערי ויעקב חזן. עם יערי התפתחה ידידות. איסרלס סיפר כי מיד עם בואו לארץ הזמין אותו יערי לביתו והם בילו שבוע בשיחות, בדיונים ובוויכוחים פוליטיים. "מאיר יערי היה הגורו של חברי מפ"ם ועל כן כאשר הוא אימץ אותי, אימצה אותי גם סביבתו. כל הצמרת החלה להזמין אותי לשבתות בקיבוצים ומיד התחברתי עם החבורה. הייתי בין חברים, רציתי להשתלב והאינטליגנציה הישראלית רצתה לשלב אותי. חוץ מזה, הם היו זקוקים לי מאוד – הם היו קצת מאובנים. הבאתי משב רוח רענן, התחדשות מפולין".³³

התקבלותו הייתה מרשימה. בבחירות 1959 הוא הופיע ברשימת מועמדי מפ"ם לכנסת – אמנם לא במקום ריאלי, אך לעתים רחוקות היה עולה חדש מועמד לכנסת או למוסדות ההסתדרות זמן קצר כל כך לאחר עלייתו.³⁴ שירותי המודיעין הפולנים הסבירו את התקדמותו בהצטרפותו לאגף הימני במפ"ם ובאמון המלא שרחשו לו מנהיגי המפלגה.³⁵ השאר נגזר מאישיותו: איסרלס היה אדם חברותי, עם כישרון לקשור קשרים. חיי החברה הקרינו על החיים המקצועיים. מיד עם בואו הוא השתתף בפגישות ובדיונים מקצועיים ומפלגתיים. במפ"ם התעניינו במיוחד בדרכה של פולין לקומוניזם, בתמורות פוליטיות ובסוגיות אידאולוגיות. ישראל איסרלס, בשל פעילותו הקודמת ומעמדו בפולין העממית ובשל מזגו הפולמוסי, עורר עניין והיה מועמד טבעי לסוג כזה של התכנסויות חברתיות-פוליטיות; הידע הפוליטי שלו התאים למפלגה בעלת אידאולוגיה מוצקה ובעיקר לחיבתו של יערי לדיונים

תעודת העיתונאי של פליציה מנסקי (אוסף ברברה וינשטיין)

ישראל איסרלס היטיב לשחק בשפה הפולנית. בכותרות המאמרים בירחון היו סימבוליזם, אלגוריות, יכולת תמצות של התוכן. הכותרות נבעו מן הניסיון המערכת, אבל גם מן הידע הנרחב של העורך. אנשי הדפוס זוכרים אותו כך: "היה לי כבר טור מוכן, הייתי בטוח שהוא מוכן לדפוס, ופתאום מגיע העורך ואומר שהוא רוצה לשנות 'רק' את הכותרת ו'רק' להזיז משהו בתוכן, והתוצאה היא שאת הכול צריך לסדר מחדש [...] למרות זאת אני אוהב לעבוד עם אנשי **אוד נובה**. כל שבוע יש משהו חדש, איזה רעיון חדש, איזה טריק חדש".⁵⁴ עיתונאי **אוד נובה** נמנו ברובם עם מי שדחו את הקומוניזם ועזבו אותו מרצונם, אך מקצתם היו גם מי שהורחקו או נזרקו מן השלטון הקומוניסטי. מכל מקום הם הצהירו על דבקות בערכי השמאל. "היה לי צוות מצוין, הגענו לכל אנשי השמאל", נזכר איסרלס. רן כסלו תיאר את העורך ואת כל הצוות כך: "הוא [ישראל איסרלס] היה קומוניסט טוב במהותו, בעצם כולנו היינו קומוניסטים טובים – הרי על עצמי לא אוכל לומר שום דבר אחר. אבל בעזיבתנו את פולין כבר לא הזדהינו עם הקומוניזם".⁵⁵ כמעט כל עיתונאי **אוד נובה** עברו את המלחמה בברית המועצות. שנות הנדודים קישרו ביניהם ויצרו ראייה משותפת וסדר עדיפויות משותף. השותפות הזו השפיעה על הפרופיל של הביטאון ועל תוכנו בסוגיות כמו הבנת מצבם של יהודי ברית המועצות

עור וגידים. הסיבה הייתה, בראש ובראשונה, מחסור באנשים נחושים ומוכנים ליצור סביבה עיתונאית בשפה הפולנית. נוסף על כך, בניגוד למפלגות אחרות, לא ייחסה מפ"ם חשיבות רבה לאמצעי תעמולה. היא התרכזת בתנועת השומר הצעיר שהביאה אל הקיבוצים אנשים עם הכנה מתאימה ומודעות לאתוס.⁴³ היעדר התיאום בעבודת המפלגה בתחום זה נראה היטב בניסיון לטפל ב"עליית גומולקה". בישיבות מזכירות המפלגה (למשל ב-2 באוקטובר 1957) המליצו בפני החברים על עבודה עם האינטליגנציה הפולנית, אך בפועל לא היו אנשים לעבודה זו.⁴⁴ דווקא ישראל איסרלס נתן למפלגה הזדמנות לקחת חלק במשחק על "נשמתו" של העולה החדש מפולין. היה לו ניסיון בעריכה עיתונאית. הניע אותו לכך אקטיביזם פוליטי, ובראש ובראשונה רצון להביא לשילוב העולים בחברה באמצעות העיתונות. פעם נוספת הוא פנה לעיתונות כאמצעי. בידי הייתה העיתונות כלי לשימור המודעות הפוליטית ולגיבוש אנשים סביב סוגיות שונות, מרביתן אידאולוגיות.

"סוף סוף בלי הנסיכה מרגרט"⁴⁵

גורם מכריע בקביעת הקו הפוליטי של העיתון, הפורמט שלו ופנייתו לחוגי האינטלקטואלים הייתה הביקורת על העיתונות בשפה הפולנית בארץ. באחד הגיליונות נכתב: "קורא שגדל על מסורת של עיתונות רצינית לא יסתפק בסנסציה זולה, בקישט ובפורנוגרפיה".⁴⁶ "סוף סוף בלי הנסיכה מרגרט", כתב אחד הקוראים.⁴⁷ והעורך איסרלס הוסיף: "בתנאים שלנו – כך אומרים – הדבר הנוח ביותר לעיתון הוא לסחוף את הקוראים בשערוריות במשך ארבע שנים וממש לפני הבחירות לדחוף אותם לשלטון".⁴⁸ יעדיו ומשימותיו של **אוד נובה** חרגו מן היעד הקונוונציונלי של עיתונות בשפה זרה, כלומר מתן מידע על המדינה החדשה ועל בידור בלבד.⁴⁹ הפרופיל של העיתון התעצב באמצעות שלילת הכותרים הקיימים בשפה הפולנית, החל בעיתון *Kurier* (הדואר) של מפא"י, מימין לאוד **נובה**, אך קרוב מאוד למרכז. עיתון זה, לדעת איסרלס, "צרם בשעבוד למפלגת השלטון והזכיר את העיתון הפולני *Trybuna Ludu* (במת העם).⁵⁰ משמאל פעל הביטאון *Walka* (המאבק), ובו נכתב: "למרות כל החוויות שעברנו היינו קומוניסטים, נותרנו קומוניסטים ונמשיך להיות קומוניסטים נאמנים לאידאות הגדולות והבלתי מנוצחות של הקומוניזם".⁵¹ אין תימה שבולקה נכתב על **אוד נובה**: "**אוד נובה** בשממות אנטי-קומוניזם" או "**אוד נובה** – ביטאון האאוטסיידרים".⁵² השלטון הקומוניסטי בפולין, זיכרונות המשטר והאמונה העמוקה בשעבוד פולין העממית בידי ברית המועצות גרמו לרבים מן העולים החדשים לדחות את הקומוניזם. החלופה בשבילם הייתה **אוד נובה** של מפ"ם; **אוד נובה** – פירוש השם הוא מן ההתחלה. כלומר, קומוניזם – לא, שמאל – כן. אדמונד בורה היטיב לנסח את ה"אני מאמין" של העיתון:

(א) העורכים יהירים מאד. הם סבורים כי הם מוציאים בישראל שבועון פולני ליהודים, ועליהם לדאוג לרמתו האינטלקטואלית והלשונית. (ב) אף שהחליטו לקרוא לביטאון **אוד נובה**, הם משתדלים לזכור את ההיגד היפה מתחום האסתטיקה של המוסר: אל תירק לא אחריך ולא לפניך, כי הנתזים יגיעו אליך. (ג) הם מביאים בחשבון שלא כל הקוראים הם חברי מפ"ם או אוהדיה, כלומר אין זה שבועון למשוכנעים. (ד) הם מביאים בחשבון שלא כל הקוראים היו חברים במפלגת הפועלים המאוחדת בפולין, כלומר אין זה ביטאון למאוכזבים. (ה) **אוד נובה** הוא ביטאון יהודי בשפה הפולנית ולא ביטאון פולני המיועד לגולים.⁵³

ואישיים, עם העורך, שהכירו כבר לאחר עלייתו. הוא כתב בשמו העברי דב אפל בעיתון **למרחב** ואחר כך **בדבר**. כיוון שהיה עולה חדש, כתב על מצבה הבין-לאומי של ישראל. בעיות שפה לא היו לו – עוד לפני עזיבתו את פולין הוא שלט היטב בעברית, בפרסית ובתורכית.⁶⁵ עיתונאי אחר שכתב **באוד נובה** היה רומן פריסטר. פריסטר היה עיתונאי בעיתון *Słowo Polskie* (המילה הפולנית) בוורוצלב, ואחר כך בעיתון *Express Wieczorny* (אקספרס של ערב). בארץ הוא כתב **בעל המשמר**, **באוד נובה** ובנוביני קורייר. באחרון, כפי שעולה משיחה אתו, פורסמו מאמריו ללא רשותו.⁶⁶ אחת הכתבות, "עיר של אנשים בעלי עבר נקי", זכתה בפרס עמוס לב של אגודת העיתונאים ולשכת העיתונות הממשלתית.⁶⁷

באוד נובה התפרסמו גם כתבים לא עיתונאים. אזכיר שני פרסומי בכורה: סיפוריה הראשונים של אידה פינק, עוד בשנות החמישים, פורסמו בקביעות בעיתון. אחר כך היא זכתה בפרסים בין-לאומיים יוקרתיים. את צעדיו הראשונים עשה על דפי **אוד נובה** משורר, היום העורך הכלכלי של ידיעות אחרונות ובשנת 1958 נערך בן 14, סבר (סבק) פלוצקר. עוד לפני שעזב את פולין הוא פרסם שירים בעיתוני ילדים.

איסרלס חי חיים עיתונאיים כפולים למן הקמת **אוד נובה**. הוא כתב גם **בעל המשמר**: "מדי יום כתבתי שניים ואף יותר מאמרים לגיליון אחד: סיפור, נובלה ובראש ובראשונה פרשנות פוליטית. לא היה לי כסף, לא יכולתי להזמין כתבות אצל עיתונאים אחרים. הקצב של חיי עיתונאי התיש אותי, הייתי 'סחוט' כי עיתון הוא רודן נורא, אבל מזה התפרנסתי".⁶⁸ נראה שרוב העיתונאים כתבו יותר מטקסט אחד לכל גיליון, ולכן היו בעיתון שמות עט רבים. איסרלס השתמש בשני שמות העט שלו מלפני המלחמה, I. Les וגם IGNIS,⁶⁹ ובשם העט הישראלי שמואל שלם. ויקטור ציגלמן השתמש בשם העט שלו מימי הביטאון **פו פרוטו**, הנקה שוורצמן, וגם בשם אביגדור בן משה. רן כסלו השתמש בשמות הנריק וכסלר והנריק יוס. שמות העט סייעו בהימנעות מ"נזיפות" של המפלגה על מאמרים הפוגעים באתוס הציוני או בקו המפלגה.

הגיליונות הראשונים של **אוד נובה** זכו להזדהויות חיוביות בקרב עולי פולין. מנהיגי מפ"ם ציינו בעקבות זאת את יתרונותיו של כתב העת, אך טענו גם שהוא תאורטי מדי, שהקשר שלו לפוליטיקה הישראלית רופף ולמפלגה רופף אף יותר. "האם רק עולים חדשים יכולים להיות חברי המערכת הזו?", שאלו בשיבות מזכירות המפלגה. את אי ההתאמה לבעיות ולסוגיות האקטואליה בישראל תלו, בצדק, במעמדם של העיתונאים. הללו זיהו היטב את בעיות העולים, ואלה הרגישו צורך להתחשב עם מה שקרה להם בחייהם ולא להביט בעתיד הישראלי המעורפל, דרך הפריזמה של המפלגה. אחרי הופעת הגיליון הראשון קיבל איסרלס הוראה ממנהיגי מפ"ם: "איך זה צריך להיראות ואיך צריך לעשות את זה".⁷⁰ איסרלס ידע לעקוף את הוראות המפלגה ודרישותיה באלגנטיות. רק לפעמים, בתקופת בחירות, הסכים להדפיס טקסט מפלגתי, בעיקר כאשר הוא עצמו היה מועמד מטעם המפלגה, ובכך הפגין מידה של נאמנות ומעורבות. לחלק מן הסיסמאות וההשקפות של המנהיגים הוא היה שותף, אף אם בפרסומיו הציג לא מעט השגות עליהן. השבועון היה תלוי בתמיכה הפיננסית של מפ"ם, מה שהגביל את חופש החלטה של המערכת, ואף שהכיוון הכללי של **אוד נובה** היה שמאלי-סוציאליסטי, בכל זאת היו הבדלים דקים ביעדים ובמידת התועלת שבמאמרים, ומכאן נבעו חיכוכים בין מפ"ם לבין העורך, שלא

והערכת מעורבותם, ומעורבות עורכי העיתון עצמם, בקומוניזם ואחר כך בנטישתו. נוסף על כסלו ועל איסרלס, נמנו עם הצוות הקבוע של **אוד נובה** ויקטור ציגלמן ופליציה מנסקה (מראינסקה). ועוד קו משותף היה לעיתונאי **אוד נובה**: כמעט כולם, חוץ מפליציה מנסקה, כתבו גם לכתבי עת עבריים, כך שהם לא היו מוגבלים לסביבה דוברת פולנית בלבד ולטווח הנושאים המצומצם שעסקה בו העיתונות בשפות זרות. רן כסלו עלה לארץ עם אשתו ושני ילדיו בשנת 1958. לאחר לימודיו באולפן ובקורס מיוחד לעיתונאים מטעם הסוכנות היהודית, הוא הגיע למערכת **הארץ**. תפקיד כתב הלילה שקיבל לא פתח לפניו אופקים של ממש – הוא עבד בלילות, בתפקיד שנוצר במיוחד לקליטת עיתונאי העלייה האחרונה. נוסף על קשיי הקליטה, ההתבססות כעיתונאי כותב עברית לא הייתה עניין של מה בכך: "לא ידעתי לכתוב עברית. התייסרתי כשהייתי צריך לנסח ולו כמה שורות, אפילו עם מילון. ואף שבחדר הכתבים של **הארץ** הפולנית הספיקה לי, שאיפתי הייתה לכתוב טקסטים ארוכים ורציניים בעברית. כעבור שישה או שבעה חודשים ויתרתי. הצטרפתי כאחרון לרביעית מקימי מערכת **אוד נובה**".⁶⁶ פירוש הדבר לא היה הסתלקות מחוג הכותבים לעיתונות העברית, להפך. בשנת 1958 הצטרף כסלו ל**העולם הזה**. השבועון היה ידוע בגישתו הפרו-ערבית, בשאיפתו לשלום, בחתירה להקמת מדינה פלסטינית ובמלחמה חסרת פשרות במסד. מנגד לא חסרו בו כתבות נשכניות, מוחצנות, לא אחת סנסציוניות. שעריו של העיתון משכו את הקורא להתייחס לשתי פנים – שער אחד לפוליטיקה ואחד לארוטיקה. את צורת הביטוי הישירה, בעיקר בתחום החברתי, העביר כסלו בגרסה רכה יותר ל**אוד נובה**.

גם ויקטור ציגלמן מאוד נובה שמר על יחסים קרובים עם אנשי **העולם הזה**, ובמיוחד עם עורכו, אורי אבנרי. הוא ידע לכתוב בניגוד לקונוונציות ציוניות המקובלות, לשביעות רצונם של העולים, אך לפעמים ידע גם להתנגד לעמדותיהם ולמשאלות לבם. בפולין עבד במחלקת החוץ של הרדיו הפולני ובתקופת "הפשרת אוקטובר"⁷¹ כתב לביטאון *Po Prostu* (ישר ולעניין)⁷² תחת שם העט הנקה שוורצמן. כך חתם גם על מאמריו **באוד נובה**. בדרך כלל הוא כתב בצרפתית ותרגמו אותו לפולנית.

"מישהו המליץ על פליציה מנסקה", נזכר איסרלס.⁷³ השירותים המיוחדים בפולין ציינו בתיקה האישי שהיא מתחה ביקורת על ברית המועצות ועל הקומוניזם,⁷⁴ וכן שהיא "יד ימינו של איסרלס". מנסקה טיפלה בארגון עבודת המערכת, קיבלה מאמרים, כתבה קצת ולדעת איסרלס איכות כתיבתה השתפרה כל העת.⁷⁵ היא גם שלחה כתבות לביטאון המתחרה של מפא"י, *Nowiny i Kurier*, תחת שם העט ברברה פיוטרובסקה (מבוסס על שמות ילדיה, בנה פיוטר ובתה ברברה).⁷⁶ עוד בימי שהותה בברית המועצות השתתפה בפעילות של עזרה הדדית וארגון, ומעורבותה בעזרה לעולים החדשים הייתה לא אחת נושא מאמריה,⁷⁷ לפי דיווח אנשי השירותים המיוחדים הפולנים ל**מטה** בוורשה.⁷⁸ בעיתון פורסמו גם מאמרים של בוריס אפל (כך במסמכיו הפולניים), הידוע בכינוי אדמונד בורק, עיתונאי ידוע וסגן עורך העיתונים הפולניים החשובים *Rzeczpospolita* (הרפובליקה), *Nowa Kultura* (תרבות חדשה) וכן *Życie Warszawy* (חיי ורשה). הוא עבד יחד עם אדם פנסביץ' בהקמת סוכנות הידיעות הראשונה בפולין שאחרי המלחמה (Agencja Informacyjno-Prasowa). אף שפורמלית בורה לא היה חבר מערכת **אוד נובה**, הוא שמר על קשרים הדוקים, מקצועיים

מסע או 'כביסה פומבית'." ⁷³ הקוראים, שהגיעו ממדינה קומוניסטית למדינה דמוקרטית עתירת פעילות מפלגתית, סברו כי עיתון צריך להשתייך למישהו ומידע צריך להיות מיוחס למישהו. למרות קשיי החיים במציאות חדשה היו העולים חדשים מפולין צמאים לאידאולוגיה, למסר ברור, להצהרה מפלגתית, להגדרת המצע האידיאולוגי של השבועון. לדעתם הוא לא היה "לוחמני דיו, מפלגתי דיו". ⁷⁴ בשנותיה הראשונות של המדינה דאגו המפלגות להבטיח את השפעותיהן בכל תחומי החיים, ובעיתונות בכלל זה, אך היה להן אינטרס לקרוא ליוזמות עיתונאיות אלה "בלתי תלויות". על כן רוב הכותרים בשפות זרות כללו כותרת משנה כגון "ביטאון בלתי תלוי", מה שהגדיל את הסיכוי להרחבת חוג הקוראים, אם כי בחוגי העולים מפולין ידעו היטב מיהו מה. עיתונאי **אוד נובה**, שבעברם תקופת אמונה בדוגמות פוליטיות, ראו בכפקוק מותרות. הם כתבו: "פעם ידע כל אחד מן העורכים של **אוד נובה** להגדיר בכמה משפטים קצרים לא רק את עמדתו הפוליטית, אלא אפילו מצע פוליטי שלם. באותם זמנים חשבנו שיש לנו תשובה לכל השאלות, כי 'המרקסיזם הוא מפתח הפותח כל דלת'. היום, כשאנו יודעים שיש יותר שאלות מתשובות...., אנו מעדיפים עיתון המבוסס על כפקוק יצירתי ולא על דאות מפקפקת". ⁷⁵ בלשון "הפשרת אוקטובר" נחשבו חוגי **אוד נובה** לרוויזיוניסטים (השירותים המיוחדים הפולנים

רצה להרשות תלות פוליטית מלאה של השבועון. אחד הקוראים של **אוד נובה** דרש שהשבועון יזדהה פוליטית. הצרכים, הציפיות והיעדים שהוצבו בפני העיתונות בשפות זרות היו פועל יוצא של התרבות הפוליטית ושל הציפיות החברתיות שהובאו מארץ המוצא והושפעו גם מן המפלגות הישראליות. בפגישה שארגנה מק"י תוארו העולים החדשים מפולין כך: "אותן מחיאות כפיים הפורצות כנראה יותר מכוח ההרגל מאשר מהתלהבות של ממש, אותן התבטאויות של 'אנשים מן השורה' שנקבעו וסוכמו מראש, אותה עגה מעוררת קבס, רווית ארס, כלפי כל שאינו מפלגתי והערצה עיוורת לכל מה שבא מן הקרמלין, רק בשפה אחרת". ⁷¹ בפולין יצרה ההגבלה על החירות "ערפול כללי". ⁷² רק התעמולה, ששימשה מסגרת לטקסט, הייתה ברורה וחד משמעית: תפקיד הפרסום היה העברת אידאולוגיה. אין זה פלא אפוא שקורא הפולני בארץ ניסח את ציפיותיו מן העיתונות כלהלן: "אני לא מתנגד לתעמולה, אבל אני סבור, שאם כבר תעמולה, יש צורך ביריעת מידע רחבה, בניתוח תופעות, השפעה רגשית ושכלתנית והצבעה על כיוונים [...] יסודות אלה ציינו במידה רבה את כתבי העת בפולין, דוגמת חדשה] *Przekrój* [חתך] שלא לדבר על *Po Prostu*. לכל מאמר היה מצע אידאולוגי ותעמולתי, בין אם הוא כלל ביקורת ספרות, רשמי

וטוב מאוד שלא תדפיסו זאת",⁸² הוסיף כשהוא כותב על אחד המוסדות החשובים במדינה, שעם נבחריו שאף להימנות. סגנון טענותיו הזכיר את הרטוריקה הקומוניסטית הידועה על "מהרסייך ומחריבייך", על הריסת הסדר הנכון שצידוקו בהכרח ההיסטורי. כפי שכתב מתפלמס אחר, אדמונד בורה (בוריס אפל): "אם נעשה עריכה קלה ביותר למכתבו הגלוי של שלום ובמקום המילה 'ישראל' נכתוב 'פולין העממית' ובמקום 'בית שמש' – 'נוֹכָה הוּטָה', נקבל מאמר אופייני בעיתון פולני פרובינציאלי, המכוון נגד הבלגניסטים המעזים לספר לציבור שבעיירה נוֹכָה הוּטָה בונים אמנם מפעל פלדה אדיר, אבל אין זה מצדיק את הזלזול בצורכי הפועלים, את הרישול והבזבוז".⁸³ מנגד הזכיר ויס לאיסרלס שהוא מייצג את העיתונות החופשית: "במשך שנים רבות חיינו אתה ואני באווירה של עדיפות האינטרסים של החברה על פני האינטרסים של הפרט. כזכור, האווירה הזו הביאה לא רק ל'עיוותים' אלא גם לפשעים. ודווקא כפטריוט אני חש צורך ב'זעקה' כל אימת שאני רואה נימוקים כאלה בארצי".⁸⁴

אדמונד בורה כתב מאמר בעל השם הסוגסטיבי, "על אהבה לישראל ואהבה לשרול", שבו הביא דוגמאות רבות המוכיחות כי הממשלה הזניחה את העולים החדשים, בעיקר את אלה שהתגררו במעברות. על המתכון התנ"כי של איסרלס להפרכת השממה נהג לענות: "עצם הידיעה המענגת, שבבית שמש נולד שמשון הגיבור ואהובתו דלילה מוצאה מנחל שורק הסמוך, אינה מספיקה [לעולה החדש] כדי לפרנס את משפחתו".⁸⁵ הוא גם הציג שאלה פרובוקטיבית: "האם יוצא מכאן שמחבר המכתב אינו מתגורר בתל אביב אלא בקרית גת או בדימונה? כי אם כך הדבר, עליי לבקש את סליחתו על נימה חריפה מדי של המאמר. אני מתגורר בתל אביב". איסרלס, כמו בורה, התגורר בשיכון בבתי ים, כך שבקשת הסליחה הייתה מיותרת. בורה ידע זאת לפני שהציע את ההתנצלות.

הוויכוח התנהל מעל דפי **אוד נובה** ויצר תדמית של עיתון המאפשר חילוקי דעות, בעל תפוצה רחבה ויוצר עניין בקרב ציבור קוראי הפולנית. בה בעת שכנע את המפלגה, המבולבלת מן ההתבטאויות של עיתונאים המאוכזבים מן המציאות הישראלית, ומזו של העיתון שלהם, שהעיתון מממש את הדגם הציוני. המשחק בהשתתפות המערכת והקוראים, השתלם: הקוראים קיבלו מידע, העורך ניצל. תוצאה נוספת הייתה העובדה שמחבר "בית השמש" הצליח במאמריו הבאים להבחין בצדדים חיוביים רבים יותר של המדינה היהודית, אם כי לא מספיק כדי להימנע מלכתוב מפעם לפעם משהו בניגוד להוראות הפוליטיות של מפ"ם, כשהוא מכניס אנדרלמוסיה לעולם המסודר של "הוותיקים",⁸⁶ המתואר בערכים ציוניים.⁸⁷ המרדנות בנורמות שלפני עזיבת פולין, שיתוף פעולה עם כתב עת אחר – חצוף, לא ממושם כמו שתיאר עצמו העולם הזה – הניבה ביקורת על הסדר הישראלי במאמריו של כסלו. הוא הסביר זאת כך: "מפ"ם מימנה אותנו ולא היו לה דרישות מיוחדות בתמורה, אך באו אלינו בטענות, בעיקר אלי, כי ביטאנו עמדה אפוזיציונית מדי כלפי הממשלה, שגם מפ"ם הייתה חלק ממנה. ואנחנו נתנו את הנשמה לעלייה הפולנית, שחלק גדול ממנה לא היה מרוצה, היה מקופח מבחינת שפה, עבודה, דיור ועוד ועוד. עם זאת לא גלשנו לאנרכיה או לשמאל קיצוני. היינו עיתון סולידרי".⁸⁸

דוגמה אחרת יש ללהטנות מילולית בכיוון הפוך, שבה קבלת הציונות הרחיקה לכת עד כדי תמיכה בימין הפוליטי. **אוד נובה** החליט לתמוך ביוזמה להעלות לארץ את עצמותיו של זאב ז'בוטינסקי, מנהיג

הגדירו אותם אף כטרוצקיסטים). לאמיתו של דבר הם המשיכו סגנון חשיבה דומה על סוציאליזם תחת כנפיה של מפ"ם, וניסו למצוא לעצמם במערכת זו מרחב מחיה גדול ככל האפשר. הם זכרו היטב, כמו שהתבטא ויס (רן כסלו): "אווירת השתיקה הביאה לא רק ל'עיוותים', אלא גם לפשע".⁷⁶ **פו פרוסטו**⁷⁷ היה הסמל להגבלת חופש הדיבור במשטר סוציאליסטי, במיוחד בעיני אלה מעיתונאי **אוד נובה** שהיו קשורים ל**פו פרוסטו** לפני עלייתם, אבל גם בעיני חלק גדול מ'עולי גומולקה'. אנשי מערכת **אוד נובה**, שנצרו בזיכרונם את אוקטובר הפולני, רצו להעביר את לקחיו ואת ההתבוננות בערכי השמאל לקרקע המקומית. אולם כבר בחודשים הראשונים לעלייתם התברר שהקרקע הזאת, ובעיקר הקרקע הפוליטית והחברתית, שונה בתכלית ועוסקת בדברים אחרים. זאת ועוד, הטקסטים ששימשו את **פו פרוסטו** לקריאה לשינוי הסדר הפוליטי ואת **אוד נובה**, למשל, לתיאור ביקורתי של המצב בארץ, חיזקו עוד את ההקשר של דברי הכותבים ב**אוד נובה**. עיתונאי **אוד נובה** התייחסו למוסר השכל של סיפור הצדיק מברדיצ'ב, לפיו אין להקריב את אושרו של הפרט אפילו למען הערכים הנעלים ביותר: "כי האדם, רבותי, אינו כרטיס שאפשר לנקבו בקופה אפילו אם פני הרכבת לגאולת האנושות".⁷⁸ הם הבינו אותו בצורה רחבה ועמוקה יותר, כאשר הפעם המטרה היא יחסי החברה במדינה היהודית. פרופיל השבועון הוגדר באמצעות קריאת תיגר על חוויות קודמות: "בלי קלישאות ודיבורים ריקים מתוכן", "בלי כתיבה על פי הזמנה", "בלי חינוך פוליטי". השבועון נועד לשרת ויכוח אידאולוגי שיערך "ללא מרירות וגינוי", כתגובת נגד לעיתונות הישראלית, בעיקר זו המפלגתית, מתוך הנחה ש"צעד ממשי אחד שווה יותר מערימת השקפות עולם".⁷⁹ העיתונאים הכירו את סדר העדיפויות של מפ"ם, ובכלל זה את סדר העדיפויות הציוני, וגם את גבולות הביקורת. עם זאת עלול היה הקורא שלא לקבל ברוח טובה קונפורמיות בהצגת הבעיות שניצבו בפני העולים דבר יום ביומו.

רן כסלו פרסם מאמר בשם "בית השמש", על העיירה בית שמש שהלכה ונבנתה באותה תקופה ליד ירושלים. את השראתו שאב מהיכרות אישית עם המקום, אך בעיקר מתנאי הקליטה. המאמר חרג ממסגרת המאמרים התומכים בממשלה, שהיו הרוב באותה תקופה.⁸⁰ במקום תיאור גיבורים שאינם גיבורים, שאינם חוזרים דיים רוח ציונית, תוארה הריקנות של עיר הנבנית בקושי, שאינה מסודרת דיה לעורר תקווה בקרב העולים החדשים. אי אפשר היה להגן על "הניגוד בין הכרח היסטורי לבין הטרגדיה של הפרט" בעיתון מפלגתי של סיעה ציונית. איסרלס פרסם "גינוי" לכתבה, כשהוא מתחזה לקורא זועם המתפלמס עם ויס. הוא תקף את ההערכה הלא צודקת של המפעל הציוני, בלי לתת את הדעת על כך שנימוקיו היו נימוקי ציוני נלהב שנגדם יצא עד כה בחום. הוא נהג לשכנע את עצמו ואת זולתו ש"איננו חיים רק בעולם הגדול אלא גם בישראל, וכיוון שאוד נובה הוא ביטאון המיועד בעיקר לקהל העולים החדשים, לא נותר לי אלא לספוק כפיים – לא בייאוש אלא בתמיכה נוכח קו כזה. [...] לא נותר לי אלא להתפלא פעם נוספת ולשאול, הפעם את המערכת: מדוע אתם מדפיסים מאמרים העומדים בסתירה עמוקה לכותרת המשנה של העיתון, 'דו שבועון ישראלי'? דמוקרטיה וחופש הדיבור אינם מסבירים דבר".⁸¹ הוא הרגיע את עסקני המפלגה שהיו מוטרדים מהיעדר ההגבלות על הביקורת שנמתחה ב**אוד נובה** על מוסדות המדינה: "אני בטוח שלא תדפיסו את המאמר המושלם ביותר מבחינת ניסוחו [...] אם הוא קורא למשל לפירוק ההסתדרות.

זאת מאוד. רציתי לעשות כתב עת אידיאלי, אך לא מפלגתי.⁹² החופש, מרווח החירות, עלה בקנה אחד עם קבלתו החברתית והאינטלקטואלית של איסרלס בממסד של מפ"ם. בעיני ממסד זה הוא לא היה עולה חדש, אלא בן שיח שווה זכויות. כאשר התכוונו שלטונות המפלגה לרסן את החירות הזאת או אפילו להגבילה מעט, הוא היה מתפתל, חג, מרכז במישור החברתי ובסופו של דבר משיג את מטרתו. הדבר בולט בפרוטוקולים של ישיבות מזכירות המפלגה. באחת הישיבות יערי תמך בהחלטה לסגור את **אוד נובה** ובישיבה הבאה ביקורת על העיתון לא הייתה חריפה כל כך; הוא אף מצא בו יתרונות וכינה אותו "כתב עת ברמה גבוהה". הביקורת על **אוד נובה** לא העסיקה מאוד את ישיבות המפלגה, כנראה מפני שהיה זה אחד מביטאונים מפ"ם הרבים בשפות זרות, ומכאן שהערכות לקוניות העידו לא רק על היכרות שטחית עם הסביבה אלא גם על היכרות שטחית עם העיתון עצמו, שכונה בישיבות אלה "העיתון הפולני".

סוף הדרך

התחרות בין המפלגות על העולים החדשים מפולין השפיעה על תדירות הופעתו של **אוד נובה**. הרעיון המקורי – זו שבועון – הוחלף, החל בגיליון 11, בשבועון עם מספר עמודים קטן יותר (שישה במקום שמונה), כדי לא להפקיר את הזירה לעיתוני מפלגות אחרות. המפלגה מימנה את עלויות העיתונים הראשונים בעזרת הלוואה מן ההסתדרות בסכום של 6,400 לירות, שהספיק להדפסת כעשרים מהדורות. נוסף על כך, סיפר איסרלס, הבטיחה מפ"ם גיבוי לוגיסטי – בית דפוס ואשראי לקניית נייר.

בחודשים הראשונים הייתה תפוצת **אוד נובה** כ-2,000-2,500 עותקים. זו לא הייתה תפוצה גדולה, אך היא לא חרגה מזו של כתבי עת אחרים בשפות זרות. תפוצה כזו לא הבטיחה רווח, אבל אפשרה כיסוי ההשקעה בטווח הארוך. לפי החישוב שנעשה, עצמאות פיננסית תושג בתפוצה של 5,000 עותקים. עד מהרה הושג יעד זה. מן המסמכים של מפ"ם, שבדקה בהתמדה בישיבות המפלגה את הפוטנציאל המו"לי של המתחרים, עולה כי שנתיים לאחר היווסדו, בשנת 1960, הייתה תפוצתו 8,000 עותקים, ובהשוואה לשבועונים אחרים בשפות זרות הייתה זו תוצאה טובה. משמעותה הייתה שכמעט שליש מ"עולי גומולקה" נמנו עם קוראי העיתון ובוודאי היוו חלק ניכר מן הקוראים.⁹³ אף ששאירת המערכת, לדברי רן כסלו, הייתה תפוצה של 10,000 עותקים, **אוד נובה** "לא המריא מעולם לגובה כזה; במקרה הטוב דובר על 6,000-8,000".⁹⁴ כתב העת רכש לעצמו מיד קוראים קבועים הודות לשיטת ההפצה – העיתון הובא בדרך כלל למועדונים, לקיבוצים ולמעבדות שבהם פעלו חברי המפלגה. קרוב לשני שלישים מן העותקים הופצו למנויים. עורכי העיתונים בשפות זרות, שהיו קשורים למפלגות, שילבו את מאמציהם להשיג עוד קוראים עם מאבק פוליטי. לא אחת קרה שהשיוך הפוליטי הגביל את התפוצה. תעודת המפלגה קבעה את בחירת חומרי הקריאה, בעיקר אצל מי שרצו למצוא חן – כפי שכותב עורך **אוד נובה** – בעיני ה"עסקונה" המפלגתית. אחד הקוראים, תושב קריית חיים המפ"ם יניקית, שלח גלויה ובה ביקש לא לקבל עוד את העיתון, ועותק של הגלויה שמר להוכחת הצהרתו.⁹⁵ הנתונים הסטטיסטיים חלקיים ואינם מאפשרים לתאר את הדינמיקה ואת הממדים של התקבצות "עולי גומולקה" במפלגות ובכללן מפ"ם, אך מערכת הפצת העיתונות בשפות הזרות אינה מאפשרת אמנם, בהיעדר דיווחים חד משמעיים, לקבוע את

בית"ר. מפ"ם השמאלנית התנגדה לכך. בעיתון אפשר למצוא יותר תגובות קוראים הזועמים על הרעיון הזה של אחד מעיתונאי **אוד נובה**, שלא התמצא בעליל בגבולות הפשרה הפוליטית; תגובות כאלה התרבו כאשר העירנות הפוליטית שהכתיבה את גבולות הדיון לא עמדה במבחן, כאשר הייתה "התערבות מגבוה", שהסתיימה בדרך כלל רק בהשמעת הטענות כלפי המערכת.⁹⁶

דוגמה לגישה לא חינוכית אבל מעוררת מחשבה שימש מאמרו של ויס על ה"יורדים". המאמר היה לא חינוכי כי לא היה ציוני – הוא חרג מן החשיבה הקונוונציונלית והוכיח כי דווקא הוותיקים, ולא העולים, הם הרוב בין היורדים. ויקטור ציגלמן (בשם העט הנקה שורצמן) קרא להפסקת מסע הצלב נגד עצמותיו של ז'בוטינסקי, גיבור הימין – שוב, היה זה מאמר לא חינוכי כי לא היה סוציאליסטי. אותו מחבר, הפעם תחת שם העט בן אשר, כתב כי לא תמיד הערבים הם הראשונים שפותחים באש בגבולות – גם זה היה מאמר לא חינוכי כי לא גילה "פטריוטיות".

השמירה על חופש הביטוי הייתה לא רק לצנינים בעיני הפטרון הפוליטי, מפ"ם, אלא אף גרמה לרדיפה אישית של איסרלס. הקומוניסטים הישראליים הטיפו לו מוסר ותגובות על הטפות מוסר אלה הייתה: "העיתון וְלִקְהָה בסגנון המיוחד לו, מונה את כל השגיאות והעיוותים שלי מעל דפי **אוד נובה**, משרטט תמונה עגומה של כלימתי ומפלת ולבסוף מטיף ומטיף ומטיף. ולקה נמצא עדיין בשלב שבו התנפלות וגיבוי אישי נחשבים ללוחמות ולדבקות בעקרונות פוליטיים. וכיוון שהעיתון רוצה להיות לוחמני – הוא נוזף".⁹⁷

הכיוון האידיאולוגי הכללי של המערכת נותר סוציאליסטי כשהיה. העולם תואר בקטגוריות סוציאליסטיות בלי להתרחק יתר על המידה מכתובה ציונית. לא אחת קרה שכתבות נתקלו תחילה בביקורת של העורך, אחר כך של המפלגה. הביקורת התבטאה במאמרי פולמוס, אך הכול קיבל אופי של דיון פתוח מעל דפי העיתון. מכל מקום הגבול המוחלט היה האתוס והאינטרס של המדינה במובנם הרחב ביותר. המערכת, בדומה לעיתונים בשפות זרות, חתרה אל משימת העל: "עיצוב לאומי", אף שנעשה ניסיון להתרחק מחינוך הקוראים ובמקום זאת לעוררם למחשבה ולפולמוס. באותה תקופה **אוד נובה** קיבל השראה מן העיתון הצרפתי *L'Express*. הבחירה לא הייתה מקרית, וכך גם העובדה שמאמרים רבים באוד **נובה** עסקו בבעיות השמאל הצרפתי. אחד הבולטים שבעיתונאי **אוד נובה**, ויקטור ציגלמן, היה קשור לשמאל הצרפתי. **אוד נובה** נתן מקום לדעות פוליטיות שונות, ואף לדמויות אינטלקטואליות שונות. את ההקבלה בין שני כתבי העת, על אף ההבדלים האידיאולוגיים, על אף הנסיבות הציבוריות והחברתיות השונות שלהם, אפשר לראות ברצון ליצור במה לדיון עם דעות מוגדרות, מעורבות ושאיפות של העורכים: מכאן ז'וז'ק שרייבר, שהגביל את עצמו לייצוג, ומכאן ישראל איסרלס שניסה, בצד קשרי הברורים עם המפלגה, לייחד מקום גם לדיון חופשי. אמנם התנאים הישראליים כפו על השבועון פורמט שונה מזה של **ל'אקספרס**, אך נעשה ניסיון לשמר משהו מן הדגם המקורי: "האמביציות של **אוד נובה** אין בהן די כדי להיות **ל'אקספרס** ישראלי. אבל כל אחד יורה על פי יכולתו. יהיה חבל מאוד אם מישו ירצה לתת בידינו רובה היורה לכיוון אחד בלבד".⁹⁸ למרות זאת סבר איסרלס כי "היה לנו מרווח חופש עצום. פעם כתבתי מאמר שעמד בסתירה לעמדותיו של יערי; כולם התפלאו. מאיר המין אותי אלי' לקפה'. ישבנו, התוכחנו, לא נכנעתי. נראה שהוא העריך

מיליון דוברים. החיבה לשפה זו לא הצטמצמה לישראלים בלבד, אלא הורגשה אף מחוץ לגבולות המדינה, בבחינת "געגוע שאסור לנו להשליכו לפח האשפה"¹⁰³.

"במפ"ם נמשך הוויכוח: להוציא או לסגור, ולי כבר נמאס מזה. הקוראים שלנו החלו לקרוא עברית – לא היה טעם לטפחי ילד מת – כתב עת בשפה הפולנית בישראל אינו יכול להחזיק מעמד, כאשר מדי יום נפטר קורא פולנית"¹⁰⁴ סיפר איסרלס. בד בבד נחלש עניינו של איסרלס בהוצאת **אוד נובה**. בנו, אריה איסרלס, הסביר את הירידה באמביציות הפוליטיות של אביו, ובכלל זה במעורבותו העיתונאית, בסיבות משפחתיות. רעייתו של ישראל איסרלס, גיולה, סבלה מטראומה בעקבות שהותה בגולג הרוסי והיא נזקקה לביטחון וליציבות. עם עלייתם הייתה ציפייה שלאחר קבלת רישיון ישראלי לעריכת דין, יעסוק איסרלס בעבודה קבועה, בטוחה, שאין בדרישותיה מעורבות פוליטית.¹⁰⁵ מטען החוויות מפולין כלל עיסוק בפוליטיקה שאינו יכול להבטיח למשפחה ביטחון ויציבות. למען אשתו, שאליה היה קשור מאוד, הוא זנח את שאיפותיו הפוליטיות, ואלה שבתחום העיתונות חלפו יחד עם **אוד נובה**. אחרי קבלת הרישיון הישראלי לעריכת דין הוא עסק בענייני היום-יום של עיר קטנה: ניסוח צוואות וקיומן, ייעוץ משפטי בענייני דינא, תיווך במכירת דירות. "הוא לא עשה שום דבר מלהיב, שום דבר המחייב מעורבות אינטלקטואלית, ובמקום זה הוא עסק בענייני יום יום בטוחים"¹⁰⁶ סיפר בנו, אריה איסרלס. כחבר מפ"ם הוא המשיך להציע למפלגה שירותי עריכת דין.

הסיבה העיקרית לסגירת **אוד נובה** נעוצה במהותה של מדינת ישראל. המדינה מתנהלת על פי גלי העולים המגיעים לשעריה ובאמצע שנות השישים, כמו שנהג יערי לומר, עלתה על סדר יומה של המפלגה העלייה מרומניה.¹⁰⁷ זו הייתה הסיבה העיקרית לסגירת **אוד נובה**.¹⁰⁸ האינטליגנציה שאפה לחיות את מלוא חיי החברה, הפוליטיקה והתרבות, ומיהרה ללמוד עברית כדי לא להידחק לשוליים. שפה זרה פירושה לא רק שוליים לשוניים, אלא גם שולי ההתרחשויות. בשנת 1964 התכוננה המדינה לבחירות הכלליות. תחילה שקלו את סגירת **אוד נובה** כדי לצמצם את הגירעון הפיננסי של המפלגה, אחר כך זנחו את הרעיון תוך שימוש בנימוק האופייני שאפשר לסגור עיתון, אך לעולם לא לפני בחירות, כדי לא להפסיד אף חלקיק מן המצביעים הקבועים – קוראי העיתון בפולנית. לעומת זאת, בשנת 1965 הייתה המפלגה כבר אחרי הבחירות ולא היה עוד כל מכשול לכך שגיליון 282 של העיתון (מיום 28 בדצמבר 1965) יהיה הגיליון האחרון של **אוד נובה**.

הודות לניסיונו העיתונאי והפוליטי היה איסרלס הבחירה הטבעית לעמוד בראש כתב עת המתמודד עם הבעיות המהותיות של חוגי האינטלקטואלים שהגיעו מפולין, כתב עת שיעלה בקנה אחד עם זהותם השמאלנית, שיוכל להפוך למקום של דחיית הערכים הפוליטיים הקודמים וגילוי ערכים פוליטיים חדשים, של עריכת חשבון עם העבר ממרחק. את כל אלה לא יכלו, לדעת איסרלס, לעשות העולים החדשים שהתקשרו למפ"ם, אנשים שעד לא מזמן עבדו במנגנוני השלטון, ובישראל הספיקו כבר "לחזור בתשובה", לא הם וגם לא הקומוניסטים שנשארו אדוקים ללא תהיות. נוסף על כך האפיל על מדיניות האינפורמציה של מפ"ם הצורך האופייני למפלגה זו בשיח עמוק יותר ובחשיבה אידאולוגית שחרגה מן המידע הפשוט לעולים החדשים. את התפקיד הזה מילא **אוד נובה**. ישראל איסרלס והעיתונאים שאסף סביבו נגעו בסוגיות ובבעיות שהיו קרובות ללבם של העולם שאחרי "הפשרת

מספרם המדויק של חברי המפלגה מקרב העולים, אך מאפשרת לאמוד את סדרי הגודל של האוהדים. יתר על כן, כל עותק נקרא בידי יותר מאדם אחד וכך אפשר לאמוד לפחות את הקצה הנמוך של סדר גודל כזה.⁹⁶ כל האומדנים האלה "חוטאים" בכך שהם כוללים קוראים מן העליות השונות. בשל הייחוד והפורמט של העיתון קראו אותו לא רק עולים חדשים, אלא גם עולים מעליות קודמות וגם מנהיגים ופעילים מרכזיים במפ"ם שמוצאם מפולין, שגילו עניין רב בניתוח סוגיות אידאולוגיות של תנועת השמאל. כך עולה מן המסמכים השונים. על כן אין לנתח את תפוצת **אוד נובה** ולייחס את המספרים רק לעולי 1956 שדבקו במפ"ם, אם כי אפשר לומר בביטחון מלא כי אלה היו רוב הקוראים. על כן, בהיעדר נתונים אחרים הנחוצים לאפיון קבוצת "עולי גומולקה", נתוני התפוצה יכולים לשמש אומדן ראשוני של אוכלוסייה זו.⁹⁷ מפא"י, המתחרה, העריכה מאוד את הרמה המקצועית של **אוד נובה**, בעוד עיתונה, *Nowiny i Kurier*, ספג לא מעט ביקורת.⁹⁸ **אוד נובה** עסק בסוגיות אידאולוגיות, צמצם את קהל הקוראים לחוגי האינטליגנציה בלבד ולא אפשר להרחיב את חוג האוהדים ואתו את הגדלת ההכנסות. עלתה הצעה להפיץ את **אוד נובה** בפולין, אלא שהרעיון היה בלתי סביר לחלוטין אותה תקופה. ראשית, מסיבות פוליטיות: השירותים המיוחדים של פולין מתחו ביקורת על העיתון וטענו שאין הוא שמאלי דיו, שהוא אפילו חתרני, עוין לשלטונות הקומוניסטיים. שנית, מערכת ההפצה הפולנית לא הייתה ערוכה לכך.⁹⁹

קיומו של העיתון היה ארעי בשל החשיבות שבהנחלת הלשון העברית. בשנת 1962 התפרסמה כתבה על העיתון: מספר הקוראים ירד, שכן יותר ויותר קוראים עברו לעיתונות העברית. תקופה מסוימת המערכת אף שקלה ליצור מהדורה עברית וכך להרחיב את קהל הקוראים ולהימנע ממעמד של עיתון שולי. אולם כל מה שנעשה היה שינוי בתכיפות ההופעה של **אוד נובה** משבועון לדו-שבועון.¹⁰⁰ למפ"ם היה כבר עיתון עברי, **על המשמר**. עיתון חדש היה יוצר תחרות מיותרת. ב-4 במארס 1964 הופיע דו-שבועון עברי חדש בשם **חותם**, שעם התומכים בהקמתו נמנה גם ישראל איסרלס. אפשר לומר שבכך נתמלאה המשבצת התרבותית-חברתית בעיתונות מפ"ם.¹⁰¹ זאת כנראה הסיבה שכבר משנת 1964 אפשר למצוא על סדר היום של דיוני מזכירות מפ"ם את נושא סגירת **אוד נובה**.¹⁰² הנושא עלה גם בגלל המשבר הכללי של העיתונות המפלגתית. ירידה בתפוצה ניכרה לא רק בעיתונות בשפות זרות. באותה תקופה ירדה גם תפוצתו של **על המשמר** ואי אפשר היה להתעלם מכך גם לאור ההידרדרות במצבה הפיננסי של מפ"ם. על המצב הכספי של כתבי עת מפלגתיים, גם כאלה בשפות זרות, השפיע במידה מסוימת ייצוגן של המפלגות במוסדות השלטון, כגון בהסתדרות, שם חיפשו חברי המפלגות דרכים לשכנע חברות מסחריות לפרסם בעיתוניהם. כל העיתונים בשפות הזרות חוו עם הזמן משבר ולא יכלו להתקיים רק ממכירות. עם זאת מפא"י, למשל, הצליחה לפרסם מודעות רבות שאיזנו את תקציב ביטאוניה. מפ"ם לא דאגה לכך או לא ידעה לדאוג לכך.

במובן מסוים תרמה סגירת **אוד נובה** גם למאמצים להגדיל את ההקצאה הכלכלית לעיתונים שנהנו מפופולריות רבה יותר במדינה ובקרב חברי המפלגה, במקרה זה – עיתונים באידיש. כפי שהוסבר בחוגי מפ"ם, למפגשים באידיש שארגנה המפלגה באו רבים, ובכללם גם מי שלא היו קוראי העיתון **ישראלישטימע**. ועוד, אף על פי שאידיש נחשבה בישראל לשפה זרה, היא הייתה פופולרית בקרב רבים – כרבע

9 הארכיון של מחלקת משאבי אנוש במשרד המשפטים בוורשה (להלן: ADKMS), התיק האישי של א' איסרלס, שאלון אישי, ללא תאריך.

10 שיחת המחברת עם ישראל איסרלס.

11 ארגון פוליטי שהוקם ב-1943 בידי קומוניסטים פולנים בברית המועצות. סטלין ניצל את הארגון להנהגת שינוי במערכת הפוליטית והחברתית בפולין לאחר המלחמה.

12 ארכיון המסמכים החדשים בוורשה (להלן: AAN), ארגון הפטריטים הפולנים, ADKMS, t. 60, k. 1-3; t. 770, k. 1-5; t. 742, k. 2-6; התיק האישי של איסרלס, שאלון אישי, ללא תאריך; AIPN, 01262/254, k. 72.

13 את אשתו הכיר בברית המועצות. גיזלה איסרלס לבית שוויצה נולדה ב-16 באוקטובר 1922 בוורשה, בת זיגמונט ופלה לבית סוחובצ'צקי, הייתה יהודייה. בזמן המלחמה שהתה בברית המועצות, עבדה במפעל התעשייתי קומונארף באנדיו'אן. עם שובה לפולין עבדה כאחראית דיווח במשרד המידע והתעמולה המחוזי בשצ'צ'ין, ואחר כך ברדיו קול שצ'צ'ין. לאחר שעברו לוורשה עבד איגנצי איסרלס במשרד המשפטים בשנים 1952-1957, ואילו היא עבדה במשרד להשכלה גבוהה בתפקיד יועצת בכירה במחלקה למקצועות טכניים; AIPN, 01262/254, k. 74.

14 ADKMS, תיקו האישי של א' איסרלס. מפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת הייתה המפלגה השלטת בפולין העממית בשנים 1948-1989. המפלגה פורקה בינואר 1990. פעילותה הושתתה על שליטתה במדינה בשלטון החד-מפלגתי. עד שנת 1956 היא הייתה כפופה למפלגה הקומוניסטית הסובייטית במסגרת התנועה הקומוניסטית הבינלאומית. הייתה זו מפלגת המונים שנוהלה בריכוזיות מוחלטת.

15 המשרד המחוזי לשלום הציבור פעל בשצ'צ'ין בשנים 1946-1954 כיחידה במסגרת המשרד לשלום הציבור שהוקם בפיקוח נ-ק-ו-ד. משימתו העיקרית הייתה חיסול ארגוני מחתרת לא קומוניסטיים בעלי אוריינטציה מערבית. טרור היה חלק בלתי נפרד מפעולת יחידות אלה. למידע נוסף ראו, H. Głębocki, *Policja tajna przy robocie. Z dziejów państwa policyjnego w PRL*, Kraków 2005 (להלן: *Policja tajna*).

16 בתפקיד היועץ המשפטי ביחידה זו הוא עבד מ-3.6.1946 עד 15.6.1947; AIPN, 01262/254, k. 61.

17 ADKMS, התיק האישי של איגנצי איסרלס.

18 ראו שם, פטור מחובת התמחות שיפוטית ומעמדה במבחן לשופטים, ניתן בידי שר המשפטים הנריק שבונטקובסקי, 5.5.1947.

19 ADKMS, התיק האישי של איגנצי איסרלס.

20 לדברי יאצק קוביאק (Jacek R. Kubiak) ההגדרה "חטיבה חשאית" הייתה השם הנוהג, הלא-רשמי, של חטיבה III בבית המשפט האזורי ובבית המשפט העליון X. התואר "חשאית" לא היה חלק משם החטיבה, אלא מהגדרתה. בתחילת נובמבר 1956 הקימה שרת המשפטים, זופיה וסילקובסקה, ועדות לבדיקת הקמתה ופעילותה של "החטיבה חשאית" של בית המשפט האזורי בוורשה. מבדיקת הוועדה עלה שנוהל פעולתן של חטיבות אלה פגע בעקרון פומביות הדיון המשפטי, מנע בחירת סגור בידי הנאשמים, ושלל ללא סיבה קבלת עדויות והוכחות שהובאו על ידי הנאשם. בעיה נוספת הייתה העובדה שזו הייתה ערכאה אחת שבה נגזרו לא מעט עונשי מוות, ופסקי הדין במשפטים אלה הסתמכו על הוכחות מפוברקות. כמו כן עינינו היו חלק מתהליך החקירה. "Zza kulis sekcji tajnych. Sprawozdanie komisji dla m.st. Warszawy", *Gazeta Prawnicza*, 17 (1989), p. 11; J.R. Kubiak, "Seksja tajna", *Prawo i Życie*, 28-29 (1991), p. 10-11.

21 בין השאר בעניין גור דין מוות לברוניסלב חיינצקי (Bronisław Chajęcki). חיינצקי ברוניסלב (1902-1953) היה קצין מילואים של חיל הרגלים בצבא הפולני; סגן (1929), סרן (9 במאי 1946). הוא קיבל את אות המופת הפולני, Virtuti Militari דרגה V (ב-26 בספטמבר 1939), ושלוש פעמים עוטר באות "צלב הגבורה" (Krzyż Walecznych) (ב-28 בספטמבר 1939).

אוקטובר", כשהם חורגים לא אחת, שלא כמו כותרים אחרים בשפה הפולנית, מכתובה מוזמנת פוליטית ומפלגתית, ומעבירים לקרקע הישראלית את הניסיון של עיתונות פולנית-יהודית במיטבה. ישראל איסרלס עסק בתרגום תרבות השפה הפולנית למציאות הישראלית. הוא שיחק בפוליטיקה הישראלית בכלי השפה הפולנית, והוא היטיב לשחק. מערכת **אוד נובה** יצרה כתב עת אשר עלה על כל פרסום אחר בשפה הפולנית שיצא בישראל והותירה הרחק מאחוריה את העיסוק של אלה בסנסציה. **באוד נובה** ניכרים מחשבה, רשמים, תהיות על חייהם של הקומוניסטים ממוצא יהודי בפולין, "חוזרים בשאלה" בישראל. **באוד נובה** ניכרת דמותו של ישראל איסרלס.

הערות

1 בינואר 1955, לאחר הפסקה ארוכה במתן אישורי עלייה מפולין, החלה העלייה מפולין. עלייה זו החלה לפני עלייתו של ולדיסלב גומולקה לשלטון כמזכיר הראשון של מפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת באוקטובר 1956, אך שיאה היה בימי שלטונו ולכן בארץ היא קיבלה את השם "עליית גומולקה". D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949-1989*, Warszawa 2010, pp. 129-133.

2 איש. ניתוח המבנה התעסוקתי של עובדי פולין לישראל בשנים 1956-1955 שערך אלברט סטנקובסקי מאפשר לאפיין אותה: עובדי קואופרטיבים – ארבעים אחוז, עובדי הצווארון הלבן ואינטליגנציה – שלושים אחוז, 15 אחוז היו עצמאים ובעלי מלאכה, עשרה אחוז פועלים וחמישה אחוזים היו עובדי המסחר הציבורי. ראוי לשים לב לשיעורם הרב של בעלי ההשכלה הגבוהה. היו בהם חברים במנגנון המפלגתי והממלכתי, קצינים לשעבר בצבא הפולני, אנשי מנגנוני הביטחון והמשטרה, אינטליגנציה ועובדי המגזר המשקי. לפחות חלקם נמנו עם שדרת השלטון בתקופת המשטר הסטליניסטי. לאחר אירועי אוקטובר 1956 הם החליטו להגר מפולין. ראו A. Stankowski, "Nowe spojrzenie na statystyki dotyczące emigracji Żydów z Polski po 1944 roku", in: G. Berendt, A. Grabski, A. Stankowski, *Studia z historii Żydów w Polsce po 1945 r.*, Warszawa 2000 pp. 122, 125, 126. J. Schatz, "Świat mentalności i świadomości komunistów polsko – żydowskich – szkic do portretu", in: Grzegorza Berendta (ed.), *Spoleczność żydowska w PRL przed kampanią antysemitką lat 1967-1968 i po niej*, Warszawa 2009, pp. 50-51, 54; D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949-1989*, Warszawa 2010, s. 129-140.

3 *Od Nowa*, 24 (1965), p. 1.

4 שיחות עם ישראל איסרלס, בת ים, 14.5.2008, 20.7.2007, 21.2.2007.

5 "סנציה" היה השם המקובל למחנה ממשיתי פילסודסקי ששלט בפולין בשנים 1939-1926.

6 תיקו האישי של איסרלס בארכיון משרד המשפטים הפולני: Archiwum: Departamentu Kadr Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie (dalej: ADKMS),teczka personalna I. Isserlesa, ankieta personalna.

7 התכתבות עם אריה איסרלס, שמורה בארכיון האישי של כותבת המאמר. אני מודה לאריה איסרלס על הערותיו ועל המידע הנוגע למשפחתו.

8 בזמן לימודיו באוניברסיטה הוא השתייך בין היתר לארגונים אלה: הארגון הקומוניסטי של הנוער הפולני (עד שנת 1930 נקרא ארגון הנוער הקומוניסטי בפולין) והארגון הבינלאומי לסיוע למהפכנים (שהיה ידוע בראשי התיבות (MOPR). כן היה חבר בהנהלת ארגון הנוער הסוציאליסטי הבלתי תלוי Życie. ארכיון מכון הזיכרון הלאומי (להלן: AIPN), 01262/254, k. 44.

- 39 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 2.10.1957, אש"צ, תיק 6/63/90.
- 40 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 8.7.1957, אש"צ, תיק 1/68/90, 7/62/90, 6/63/90.
- 41 פרוטוקול ישיבות מזכירות המפלגה, 8.7.1957, 10.7.1957, אש"צ, תיק 7/62/90, וגם פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 2.10.1957, תיק 6/63/90, ראה גם פרוטוקול ישיבת מרכז המפלגה, 31.1.1957, אש"צ, תיק 1/68/90.
- 42 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 2.10.1957, אש"צ, תיק 6/63/90, וגם פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 22.9.1958, תיק 1/65/90. ראו גם ישיבת מזכירות המפלגה, 8.7.1957, 10.7.1957, אש"צ, תיק 7/62/90.
- 43 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 8.7.1957, וגם 10.7.1957, אש"צ, תיק 7/62/90.
- 44 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה מיום 2.10.57, אש"צ, תיק 6/63/90.
- 45 "Nareszcie bez księżniczki Małgorzaty", *Od Nowa*, 7 (1958), p. 10 (להלן: "Nareszcie").
- 46 "Do czytelników, *Od Nowa*", *Od Nowa*, 9 (1958), p. 1.
- 47 "Nareszcie".
- 48 I. Iserles, "Kawałek serca", *Od Nowa*, (33) 1960, p. 8.
- 49 *Od Nowa*, 7 (1958), p. 1.
- 50 שיחה עם ישראל איסרלס, בת ים, 22.2.2007.
- 51 נשארנו נאמנים לאידאות הגדולות של הקומוניזם (Pozostaliśmy wierni wielkim ideom komunizmu), *Walka*, (4) 1958, p. 4.
- 52 "Od nowa na bezdrożach anty-komunizmu", *Walka*, 6 (1960), pp. 2; "Od nowa – organ outsiderów", *Walka*, 4 (1962), p. 2.
- 53 E. Bora, "Zarozumialcy", *Od Nowa*, 33 (1960), p. 8.
- 54 S. Zelcer, "Coś nowego", *ibid.*
- 55 ראיון עם רן כסלו, 22.2.2007, רמת השרון.
- 56 הנריק הרמן וכסלר (רן כסלו) נולד ב־25 ביוני 1927 בצ'נסטוהובה, למשפחה יהודית אמידה. אביו, משה וכסלר, היה בעל מפעל לחלקי אופניים, אמו רבקה ויינרד באה ממשפחת רבנים. עוד לפני המלחמה הוא תמך והשתתף בפעילות קומוניסטית ובברית המועצות, והצטרף לארגון הנוער הקומוניסטי, הקומסומול. עם פרוץ המלחמה עברה המשפחה לרדומסק, משם לוורשה ואחר כך פנו מזרחה, לקובל, שם קיבל האב תפקיד של מנהל בבית חרושת לטקסטיל. בקיץ 1940 גורשה המשפחה אל הוולגה ואחר כך אל אחד הלאגרים באזור צפון סיביר ולבסוף הגיע עם משפחתו לאוזבקיסטאן, שם סיים בית ספר תיכון. הוא שב לצ'נסטוהובה בשנת 1946, אך עד מהרה עבר למעונות נוער בלודז'. בשנת 1949, לאחר נישואיו להלינה פלוטק, הוא עבר לוורוצלב (והתגורר שם בשנים 1950-1954) ולאחר מכן התגורר בביאליסטוק. הוא עבר בסניף המשרד המחוזי לבקרת עיתונות, פרסומים ומופעים בוורוצלב, כתב למהדורת שלזיה תחתית של העיתון *Życie Warszawy* (חיי ורשה). עימותים אישיים, כפי שעולה ממסמכי השירותים הפולנים, גרמו לסילוקו מן המפלגה בסניף ורוצלב של הוועדה המחוזית לביקורת המפלגה. בשנת 1954 הוא הועבר על ידי מערכת ז'יציה ורשבי למערכת ביאליסטוק של העיתון, אך הודח בזמן ההפשרה באוקטובר, בגלל "התנהגות בלתי הולמת". הוא נמנה עם מתחבri "קול קורא" לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הפולנית נגד הנורמות הפוליטיות והעיתונאיות הנהוגות. בתגובה הוא הודח מן העיתון, מה שעורר תגובת הגנה מצד מערכת הביטאון *Po Prostu*. ממארס עד ספטמבר 1957 שימש עורך בכיר ברדיו הפולני בביאליסטוק. לאחר עלייתו לארץ השתתף בקורס עיתונאים שארגנה אגודת העיתונאים. הוא התחיל לעבוד בביטאון מפ"ם אוד נובה. כמו כן עבד בשביל רדיו אירופה החופשית כאחראי למכלול הנושאים הנוגעים לאירועי "הפשרת אוקטובר" (להלן). כמו כן הוא נבחר ליושב ראש תא העיתונאים העולים ליד אגודת העיתונאים. לאחד שנסגר אוד נובה עבר רן כסלו ל"ארץ". הוא היה סגן העורך הראשי וחבר מערכת העיתון. AIPN, 01237/190, k. 5; ראיון עם רן כסל ברשות המחברת. הכינוי "הפשרת אוקטובר" או "הפשרת גומולקה" מתייחס לשנים 1954-1955.
- Kunert. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939 – 1944*. Oprac. Andrzej. K. Kunert, przed. Aleksander Gieysztor, Warszawa 1987, pp. 52–53. שמו של חיינצקי טוהר לאחר מותו ב־16 במאי 1958 (cała sprawa na k. 1–83). AAN, SN, 2/20895, k. 73.
- משפטו של ברוניסלב חיינצקי שנערך בחטיבה החשאית היה חלק מן הפעילות להריסת המוניטין של ממשלת פולין הגולה ומן המשפטים הפוליטיים שהיו חשאיים, אך לעתים התנהלו גם כמשפטי ראוה, תוך שימוש בכל הרטוריקה המקובלת. *Zza kulis "sekcji tajnych"*, *Gazeta Prawnicza* 19 (1989), p. 9.
- 22 שיחת המחברת עם ישראל איסרלס.
- 23 על פי A. Wat, *Świat na haku i pod kluczem. Eseje*, oprac. K. Rutkowski, Warszawa 1991, p. 20.
- 24 שיחה עם ישראל איסרלס, בת ים, 21.2.2007.
- 25 *Ocalony na Wschodzie. Z Julianem Stryjowskim rozmawia Piotr Szewc, Les Editions Noir sur Blanc*, 1991, p. 144.
- 26 K. Kersten, *Między wyzwoleniem a zniewoleniem: Polska 1944–1956* (להלן: Kersten, *Między*), Londyn 1993, p. 121.
- 27 ראיון המחברת עם ישראל איסרלס.
- 28 AIPN, 1585/93, k. 27.
- 29 ראיון המחברת עם ישראל איסרלס.
- 30 Kersten, *Między*, p. 107.
- 31 צור, מפ"ם, עמ' 78-71, 89-80, 98; התכתבות המחברת עם אריה איסרלס, 25.11.2010, 3.12.2010, שמורה בארכיון הפרטי של כותבת המאמר.
- 32 בפולין השתמש מרק גפן בשם מאוריצי וינטראוב. הוא היה יליד 14.7.1917 בברנו. לאחר מלחמת העולם הראשונה הגיע עם הוריו לקרקוב. ב־1937 החל את לימודיו באוניברסיטה היגלונית בקרקוב במחלקה לכימיה, ובו בזמן צעד את צעדיו הראשונים ככתב העיתון *Krakowski Kurier Wieczorny*, שהיה באותה תקופה ביטאון הסיעה הדמוקרטית. המלחמה קטעה את לימודיו. הוא הצליח להיחלץ מקרקוב הכבושה ולפלט את דרכו מזרחה, ללבוב, שם שהו הוריו. במחצית השנייה של 1940 הוא הגיע לברית המועצות ושם נשאר עד סוף המלחמה. הוא התגורר בעיר אפּה, בירת בשקיריה ואחר כך בסביבות העיר. בשנת 1946 הוא שב לפולין במסגרת החזרת האזרחים הפולנים והתגורר תחילה בעיר דוֹיִ'רְדוֹ/דוֹיִ'רְדוֹ וניוֹב ואחר כך בלודז', שם למד וכתב בעיתונים. הוא עלה לארץ בשנת 1949, הצטרף למערכת על המשמר והיה חבר מרכז מפ"ם וחבר ועדת החוץ של המרכז. על פי דיווחי שירותי המודיעין הפולנים ועובדי הצירות הפולנית בתל אביב בשנים 1954-1955 הוא השתייך לאגף השמאלני במפ"ם, ואף הצהיר כי שיקולים אישיים וחומריים מנעו ממנו לעזוב את מפ"ם עם קבוצת סנה: "הוא שייך לשמאל במפ"ם, שמאל שרשמית אינו קיים, ועל כן צריך בינתיים לשבת בשקט". בשנים הבאות ניכר שינוי בהשקפותיו. כך דווח בשנת 1959: "כמו בעבר כך גם היום הוא אוהד את פולין, אבל דוחה את האידאולוגיה הקומוניסטית, את המערכת, את המשטר שהגדיר את פולין כמדינה. בעבר היה ביקורתי, היום הוא נוקט בקלות גישה אירונית לנושאים אלה. נראה לי שיחסו כלפי המדיניות והמהלכים של ברית המועצות עוין. כמו כן נראה שהיום הוא אף יותר ציוני (sic) מאשר בעבר", AIPN, 01649/175, k. 84.
- 33 ראיון עם ישראל איסרלס.
- 34 AIPN, 01262/254, k. 76, 77, 101.
- 35 שם, k. 76.
- 36 ארכיון לשכת עורכי הדין, תיקו של ישראל איסרלס.
- 37 I. Barzylaj, "Któż jeśli nie wy, poda nam dłoń", *Od Nowa*, 39 (1959), p. 2.
- 38 פרוטוקול ישיבת מרכז המפלגה, 31.1.1957, ארכיון השומר הצעיר (להלן: אש"צ), גבעת חביבה, תיק 1/68/90.

חינוכי למערכת העיתון *Rzeczpospolita* (הרפובליקה) שם התחיל לעבוד כמתרגם ואחר כך כעיתונאי. בשנת 1948 מונה למלא מקום העורך הראשי וב-1949 לסגן העורך הראשי. בשנת 1948 הופקד בידי ג'ק תפקיד העורך הראשי של *Dziennik Gospodarczy* (היומן הכלכלי). בשנים 1950-1951 עבד ככתב בעיתונים שונים, בין היתר *Życie Warszawy* (חיי ורשה) ו-*Nowa Kultura* (תרבות חדשה). בשנת 1951 הצטרף במשרה קבועה לדסק החוץ של *ז'יציה ורשבי*. יש להזכיר כאן עוד עיסוק אחד של אפל – עבודתו בסוכנות הידיעות AIP. לאחר המלחמה בחדר אחד שנקרא "המאורה", שהכניסה אליו נשמרה בקנאות, הם האזינו לשידורים ממקלט רדיו בודד שנמצא להם, במטרה להכין שירות ידיעות. קרסוצקי כותב: "פנסביץ' הנהנתן תפס את הכורסה, בורה, שהיה מרותק לתרבות היהודית ונקרא בפי כל 'צ'גי הפקירים והיוגים' חי בתנאים עממיים ביותר, כאשר כתובת המשרד הייתה גם כתובת הבית, הסתפק בשני כיסאות מחוברים במקום מיטה, בניגוד לחברו הנהנתן שישן בכורסה". E. Krasucki, *Międzynarodowy komunista*. *Jerzy Borejsza, biografia polityczna*, Warszawa 2009, p. 184
לאחר מכן היה בורה פובליציסט בז'יציה ורשבי. בשנת 1947 קיבל תואר מוסמך בהיסטוריה ומונה לאסיסטנט בכיר בקתדרה ללימודים תורניים של המחלקה לבלשנות (1953) ושנה לאחר מכן לתפקיד מרצה. בפולין, בשנים 1939-1945 ואחר כך 1947-1945 היה חבר בפועלי ציון שמאל, ולאחר האיחוד עם השומר הצעיר נשאר חבר בפועלי ציון. את רצונו לעלות לישראל הוא נימק ברצונו לחיות לצד בן משפחתו היחיד, אחיו פסח. כך תיארה אותו הנהגה הראשית של קואופרטיב המו"ל "Czytelnik": "העורך אפל הוא אחד הפובליציסטים המובהקים בתחום יחסים בינלאומיים. עובד מוערך מאוד, אהוד מאוד בקרב קוראים ועמיתים. בעל ידע היסטורי ופילוסופי נרחב וידע עמוק בפוליטיקה הבינלאומית. מבחינה פוליטית ברמה גבוהה מאוד. על תרומתו המקצועית והחברתית הוא קיבל כמה עיטורים ממלכתיים: צלב הזהב על מצוינות וצלב הזהב הכללי, עיטור עשור לפולין העממית". AIPN, 1368/2273, k. 18, 21, 35 (העתקי המסמכים בארכיון הפרטי של הכותבת, אני מודה למיכאל אפל על זרתו).
66 רומן פריסטר נולד בבילסקו ב-17 בינואר 1928. עד 1939 הספיק לסיים חמש כיתות בית ספר יסודי, ובמילותיו: "מעולם לא ישב עוד על ספסל הלימודים". בזמן המלחמה היה במחנות סטרנחוביץ, מאוטהאוזן ואושוויץ. לאחר המלחמה – כפי שאמר בעצמו – די היה בפולנית טובה ובאינטליגנציה כדי למצוא עבודה במערכות העיתונים בפולין. עוד לפני שהיה עובדתו בעיתונים *Expres Wieczorny* (אקספרס בערב) ו-*Słowo Polskie* (המילה הפולנית), הוא עבד במשרה האזרחית הפולנית, גוף משטרתי שהיה כפוף למשרד לסדר ציבורי בפולין העממית. E. Zajac, *Wstęp do badań nad archiwami SB*, [in]: H. Głębocki, *Policja tajna*, p. 70 קיבל ב-11 באפריל 1957 ועובד ביוני אותה שנה. בנוסף לעבודתו העיתונאית (בעיתונים *על המשמר*, *אוד נובה*, *נוביני קורייר* ומאוחר יותר כעורך המוסף השבועי של *הארץ*), הוא שמר על קשרים עם רדיו אירופה החופשית. בנושא זה ראו מסמכי רומן פריסטר למעקב אחר רדיו אירופה החופשית, AIPN, 40-46, 01940/46, k. 34, 35, 36, 37, 39, וגם מעקב של הביטאון הפולני בפריס *Kultura*, מכתבי רומן פריסטר לגידרויץ (Giedroyc) בארכיון מכון הספרות ב-Maisons-Laffitte מ-21 בדצמבר 1965 ו-21 בפברואר 1966. השווה לדו"ח השירותים המיוחדים בארכיון, AIPN, 01940/46, k. 50-52, 55, 57, 58. הן המעקב של רדיו אירופה החופשית והן של קולטורה של פריס לא הביאו לתוצאות שלהן קיוותה הצירות הפולנית בישראל, שהייתה בדרך כלל הגוף הממליץ על יצירת שיתוף פעולה עם זרים, למשל הוראה מיום 25 במאי 1966 (AIPN, 01940/46, k. 1, 3) והחטיבה הפולנית של ה-BBC. פריסטר היה גם מנהל בית הספר לעיתונות "כותרת" בתל-אביב וכתב *Polityka* במזרח התיכון (פוליטיקה הוא שבועון חברתי-פוליטי היוצא לאור בוורשה מאז 1957). הוא חזר לחיות בוורשה ומשמש שם כיום כתב *הארץ*. (מבוסס על ראיון עם רומן פריסטר, מסמכי עזיבתו את פולין, השירותים

אחרי מות סטלין החלה ליברליזציה של המערכת הפוליטית בפולין והועלו תביעות לדחיית הסטליניזם. גם העיתונאים הפסיקו ללכת בתלם והחלו לקרוא לדמוקרטיזציה. רגע השיא של התהליך ומיד אחר כך נסיגה ממנו היה עם עלייתו של גומולקה לשלטון באוקטובר 1956. סיסמאות החרות החלו קורסות כאשר הצמרת בראשות גומולקה, אשר חששה מהתערבות של ברית המועצות בדומה להתערבותה בהונגריה, החלה לבלום את הליברליזציה של המערכת הפוליטית. in: "Polityka prasowa w 1956 roku", *A Kozieł, Październik 1956 roku. Początek erozji systemu. Praca zbiorowa pod redakcją Marka Jabłonowskiego*, Pułtusk 2007, pp. 51-66
58 הביטאון *Po Prostu* יצא לאור בפולין בשנים 1957-1947. ב-1956 הוא היה לסמל ל"הפשרה" הפולנית. עורכיו נהגו להשתתף בעצרות שונות כשהם מציגים מצע שעיקרו: התנגדות לעולות השיטה הקומוניסטית, לשקר, לתעמולה, לשפל התרבותי, לעיוות ההיסטוריה, לפגיעה בזכויות אדם, להקרבה בשם הסוציאליזם. ב-1956 ביטא העיתון את רצונם ודעותיהם של חלק ניכר מאוכלוסיית פולין: D. Rafalska, *Między marzeniami i rzeczywistością. Tygodnik „Po prostu” wobec głównych problemów społecznych i politycznych Polski w latach 1957 — 1957*, Warszawa 2008, pp. 11 — 15.
59 פליציה מנסקה (מריאנסקה), נולדה ב-23 באוגוסט 1918 בוולוצלב לאביה יקוב זאושיניץ ואמה רחלה לבית שקולניק. משפחתה הייתה אמידה, לאביה הייתה לפני המלחמה מנסרת עצים משלו. בשנת 1937 סיימה את הגימנסיה המקומית ע"ש מריה קונופניצקה. עם פרוץ המלחמה הגיעה לוולין שבאוקראינה, עבדה תחילה כפועלת ואחר כך, כשלמדה רוסית, כפקידה. כמו כן הייתה מזכירת הוועד העירוני במיסויץ' (עיריה בוולין) ועם התקדמות החזית נסעה לאוזבוקיסטן. שם השתתפה בקורס אריגה בן חודש והחלה לעבוד כאורגת במפעל המשי. כפי שהיא עצמה כותבת בקורות חייה: "הייתי עובדת מצטיינת, מילאתי מאתיים אחוז ויותר מן הנורמה. בו זמנית ניהלתי בית ספר לעובדים מצטיינים, כשאני מעבירה את ניסיוני לאורגים מנוסים פחות". עקב בריאות לקויה הועברה אחרי שנתיים לעבודה משרדית מנהלת מחלקת חשבונות. פעילות פוליטית: 1940-1945 – חברה בקומסומול, מאז 23 ביוני 1956 חברה במפלגה הקומוניסטית הפולנית. עם שובה לפולין, במאוס 1946, לא עבדה. בשנת 1949 התקבלה למנהל סוכנות הפרסומים (כך כתוב במסמכי העלייה שלה, אבל כנראה מדובר בסוכנות למידע ועיתונות, Agencja Informacyjno-Prasowa). לאחר מכן הייתה לעיתונאית ומונתה למנהלת המחלקה הפני-ארצית. היא עבדה ברדיו הפולני ואחר כך הייתה למנהלת סוכנות הפרסומים. כתבו עליה: "חותרת כל הזמן להשתפר, היא מארגנת טובה, יוזמת ומציבה דרישות גבוהות בעבודה. בדבר תכונותיה האישיות, הידיעה הכללית הייתה שהיא חברותית, מוכנה לעזור ובעלת חוש אחריות מפותח. מבחינה פוליטית מתארים אותה כפעילה". ב-19 בדצמבר 1956 הגישה עם בעלה ושני ילדיה בקשה לקבלת דרכון לעזיבת פולין לישראל ובקשתם נענתה ב-29.1.1957. AIPN, 01237/52, k. 1-38.
60 AIPN, 01237/52, k. 18, 19
61 שם, k. 18.
62 מכתב מכתה של מנסקה, ברברה ויינשטיין, 22.4.2011.
63 AIPN, 01237/52, k. 22.
64 שם.
65 בוריס אפל, שכתב בשם העט אדמונד בורה, נולד ב-25 באוקטובר 1917 בעיירה קוז'ץ שבמחוז וולין. הוריו היו מיכאל זופיה לבית גוזבנד. בשנת 1929 עבר עם הוריו ואחיו פסח לרובנו. אביו היה בוחן איכות בענף היערנות. הוא סיים את לימודיו התיכוניים בשנת 1935. בשנים 1936-1939 הוא למד היסטוריה, אנגלית ומדעי המזרח. כשפרצה המלחמה הוא היה ברובנו וגורש לברית המועצות, שם עבד ארבע שנים בקזחסטאן בעבודה פיזית. בשנת 1944 עבד כמורה במכון לשפות זרות. באותה שנה גייסו אותו לארמיה השנייה של הצבא הפולני, שם הועסק בהוראת אנגלית. משם הפנה אותו המנהל הפוליטי

- סומנו רק כמה מקומות: יפו, עכו, ביניהן קיסריה וכמובן ירושלים. הגעת למסקנה, שנגר בקיסריה – קרוב לכל מקום – חישבתי פחות או יותר שזה באמצע הדרך לחיפה התעשייתית שליד עכו, שם אמצא עבודה, בתל-אביב-יפו אמצא בידור ותרבות, הכול קרוב, לכל מקום אגיע על האופנוע. אלא שבאותה תקופה, חוץ מן השרידים ההיסטוריים, הייתה בקיסריה רק מעברה לעולים ממרוקן. מחבר קטע זה, הנריק וכסלר, הגיע יחד עם משפחתו, כמו עולים חדשים רבים אחרים מפולין, לבית שמש, עיר חדשה שנבנתה ליד ירושלים. בכתבתו על המקום הודה: "האנשים שהגיעו רצו רק לברוח. בכל מחיר ולא חשוב לאן".² Wiss, "Dom słońca", p. 2.
- 81 S. Szalem, "O cadyku z Berdyczewa i publicystach z Tel – Awiwu", *Od Nowa*, 5 (1958), p. 7.
- 82 שם.
- 83 E. Bora, "O miłości do Izraela".
- 84 H. Wiss, "O patriotyzmie, humanizmie i cadykizmie", *Od Nowa*, 5 (1958), p. 7.
- 85 E. Bora, "O miłości do Izraela".
- 86 עולי עליות קודמות.
- 87 H. Wiss, "Na dnie", 5 (1958), p. 3.
- 88 ראיין עם רן כסלו, רמת השרון, 22.2.2007.
- 89 "Who's Who!", *ibid*, no 16 (1959), p. 7.
- 90 I. Les (I. Iserles), "'Walce' w odpowiedzi", *Od Nowa*, 9 (1965), p. 2.
- 91 Ben Aszer, "Quo Vadis *Od Nowa*?", *Od Nowa*, 11 (1959), p. 7.
- 92 שיחה עם ישראל איסרלס, בת ים, 20.7.2007.
- 93 פרוטוקולי ישיבות מזכירות מפ"ם בשנים 1959-1958, אש"צ, 1/65/90.
- 94 שיחה עם רן כסלו, רמת השרון, 22.2.2007.
- 95 "Legitymacja".
- 96 הנתונים הנוגעים למפ"ם מתרכזים בעיקר בשנים 1948-1954, מהקמת המפלגה, עד פרישתה של אחדות העבודה. בחלק מן הפרסומים, בעיקר בספרו של אלי צור, מפ"ם, מופיעים מוזים לאפיון אתני של חברי המפלגה, וליתר דיוק של חברי השומר הצעיר. אך אפיון זה מתייחס רק לשנתיים הראשונים של קיום המדינה, ובהתחשב בגלי העלייה אפשר אליה רק בסיכומים ובהשוואות עם התקופה המעניינת אותנו, 1959-1956, אשר טרם נחקרה.
- 97 ארכיון מפלגת העבודה, 9/48/60.
- 98 שם.
- 99 AIPN, 01262/254, k. 77.
- 100 *Od Nowa*, 46 (1962), p. 1.
- 101 התכתבות עם פרופ' אריה איסרלס, שמורה בארכיון האישי של כותבת המאמר. עם עיתונאי חותם נמנה מימיו הראשונים עיתונאי אוד נובה אביגדור בן אשר (ויקטור ציגלמן). ראו למשל חותם, גיליון 29, 14.4.1965, עמ' 5; שם, גיליון 40, 22.9.1965, עמ' 6; שם, גיליון 24, 2.2.1966, עמ' 8. בגיליונות הבאים השתתפו בחותם גם עיתונאים שעשו את ראשית צעדיהם באוד נובה, למשל סבר פלוצקר, חותם, גיליון 24, 1.2.1967, עמ' 14.
- 102 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 26.2.1964, אש"צ, 8/65/90.
- 103 פרוטוקול ישיבת מזכירות המפלגה, 30.3.1964, אש"צ, 8/65/90.
- 104 שיחת המחברת עם ישראל איסרלס. ראו גם AIPN, 01262/254, k. 11; 10/65/90; 10/65/90; אש"צ, 1.12.1965, 104.
- 105 התכתבות עם פרופ' אריה איסרלס, שמורה בארכיון האישי של כותבת המאמר. שם.
- 106 שם.
- 107 ישיבת מזכירות המפלגה, 1.12.1965, אש"צ, תיק 10/65/90.
- 108 ישיבת מזכירות המפלגה, 22.2.1964, אש"צ, תיק 8/65/90.
- המיוחדים הפולנים ועובדי הצירות הפולנית, בארכיון, AIPN, 01911/24, 01940/46.
- 67 R. Frister, "Miasto ludzi o czystych kartotekach", *Od Nowa*, 42 (1959), p. 3.
- 68 שיחה עם ישראל איסרלס, בת ים, 22.2.2007.
- 69 בפעילותו העיתונאית והפוליטית לפני המלחמה הוא השתמש גם בשמות העט Erwin.AIPN, 01262/254, k. 73.
- 70 פרוטוקולי ישיבות מזכירות המפלגה בשנים 1959-1958, אש"צ, תיק 1/65/90. ראו גם שם, 5/121/90. העיתון המתחרה, נוביני קורייר, סיכם את הסרונה של מעורבות נאותה בתחרות הפוליטית ובמלחמת המפלגות הישראליות ככותרת "אוד נובה יצא לקרב והעלה חרט". "Od Nowa rusza do boju i trafia kulą w płuć", *Od Nowa*, 170 (1961), p. 8.
- 71 B. Piotrowska, "Słowa... Słowa... Słowa...", *Od Nowa*, 11 (1959), p. 2.
- 72 הביטוי "ערפול כללי" (powszechnie niedomówienie) לקוח מן הספר A. Wat, *Świat na haku i pod kluczem. Eseje*, Warszawa 1991, p. 41.
- 73 L. Góral, "Nareszcie bez księżniczki Małgorzaty", *Od Nowa* 7 (1958), p. 10.
- 74 שם.
- 75 "Legitymacja", *Od Nowa*, 17 (1959), p. 1. (להלן: "Legitymacja").
- 76 H. Wiss, "Dom słońca", *Od Nowa*, 4 (1958), p. 7. (להלן: "Dom słońca").
- 77 בשנת 1956 אירע בפולין משבר פוליטי שלווה בשינויים במחנה הקומוניסטי השולט ובהתעוררות של הציבור שהחל לדרוש הפסקת היחסים המשותפים על שליטה ללא מצרים של המפלגה ושל מנגנוני הביטחון. לאחר הוועידה העשרים של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, ונאומו של חרשצ'וב בלילה שבין 24 ל-25 בפברואר 1956 "על פולחן היחיד והשלכותיו", התעורר בפולין, בצד ניסיון להבין את מקורות פשעי הסטליניזם, דיון מקביל על תלותה של פולין בברית המועצות. לכך יש להוסיף את הידיו האכזריות של הפגנות הפועלים במפעלים ע"ש סטלין בפוזנן, הידוע בשם "ונוי של פוזנן". על רקע זה גם סיסמאות כלכליות-חברתיות קיבלו משמעות אנטי-קומוניסטית ואנטי-סובייטית. עלתה דרישה ליתר דמוקרטיזציה של פולין וכן להגבלת הצנזורה, להשתתף היחסים עם ברית המועצות על יסודות של שותפות, לשינויים בניהול הכלכלה. דרישות אלה באו בעיקר מחוגי האינטליגנציה הצעירה שהתלכדו סביב השבועון פו פרוסטו. השיא היה באוקטובר 1956 בעת חילופי שלטון. אדוארד אוהאב פרש מתפקיד המזכיר הראשון של הוועד המרכזי של מפלגת הפועלים הפולנית המאוחדת לטובתו של ולדיסלב גומולקה. הציבור קיבל את בחירתו של גומולקה בהתלהבות, אך זמן קצר לאחר מכן הפגין מורת רוח ואכזבה נוכח אי מימוש ההבטחות הפוליטיות. פו פרוסטו מילא תפקיד חשוב, ולכן הוחלט בישיבת הוועד המרכזי של המפלגה ב-2 באוקטובר לסגור את העיתון. מתוך A. Dudek, *Ślady PeeReLu. Ludzie, wydarzenia, mechanizmy*, Kraków 2001, p. 82; D. Rafalska, *Między marzeniami a rzeczywistością. Tygodnik Po prostu wobec głównych problemów społecznych i politycznych Polski w latach 1955–1957*, Warszawa 2008, pp. 11-12.
- 78 E. Bora, "O miłości do Izraela i miłości do Sruła", *Od Nowa*, 6 (1958), p. 7. (להלן: "O miłości do Izraela").
- 79 I.I. [I. Iserles], "Partie siedemdziesiąt tysięcy", *Od Nowa*, 22 (1962), p. 1.
- 80 "ב"ב 1956 היינו קומוניזם מהפכני – שינינו את הקומוניזם באמצעות הקומוניזם, אלא שאיש לא ידע לעשות את זה. כאשר גומולקה 'נגמר', מה עוד יכולנו לעשות: לנסוע לפלשתינה. על מדינת ישראל היה לי מושג 'נפלא', וכל זאת משום שעל קיר דירתי בביאליסטוק הייתה תלויה מפה היסטורית ישנה ועליה